

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВІННИЦЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ**

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ

Сертифікована на відповідність ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT)

Кафедра інноваційної економіки та цифрових технологій

**ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ /
ECONOMIC THEORY**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Ступінь вищої освіти	«бакалавр» /	«bachelor»
Галузь знань	D Бізнес, адміністрування та право /	D Business, Administration and law
Спеціальність	D3 Менеджмент /	D3 Management
Освітня програма	Логістика /	Logistics

Розробник: Осіпова Лариса, кандидат економічних наук, доцент

Обговорено та схвалено:

на засіданні кафедри інноваційної економіки та цифрових технологій від 09.10.2025 р. протокол № 03;

на засіданні методичної комісії факультету економіки, менеджменту та права від 10.10. 2025 р. протокол № 06.

Рецензент: Павлюк Тетяна, кандидат економічних наук, доцент

Редактор: Фатєєва Т.
Комп'ютерна верстка: Шуляк Н.

Підп. до друку 19.11.2025 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний
Друк ксероксний. Ум. друк. арк.3,42 .
Обл.-вид. арк. 3,40. Тираж 2. Зам. № 553.

Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ ДТЕУ
21000, м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 25

ВСТУП

Економічна теорія є фундаментальним освітнім компонентом, виступає основою, на якій базується вивчення економічних освітніх компонент. «Економічна теорія» досліджує проблеми політекономії, у тому числі: економічні системи, відносини власності, теорії грошей; проблеми мікроекономіки, у тому числі: теоретичні аспекти ринкової економіки та ринкового механізму, проблеми доходів і заробітної плати, поведінку споживача, ефективність господарювання підприємств (фірм) в ринкових умовах. В освітньому компоненті «Економічна теорія» досліджуються проблеми макроекономіки, а саме: суспільне відтворення, економічне зростання, інфляція, безробіття та державне регулювання в умовах ринкової економіки. Розглядаються проблеми мезорівня - особливості дії економічних законів в аграрному секторі. Вивчаються проблеми мегарівня - закономірності розвитку світового господарства. Освітній компонент «Економічна теорія» містить концептуальні положення теоретичної економіки, які допоможуть здобувачам освітнього ступеня бакалавр освітньої програми «Логістика» з'ясувати суть і специфіку основних механізмів ринкової економіки, факторів, що впливають на мікро- та макро- процеси, методи та засоби економічного регулювання.

Предметом економічної теорії є вивчення основоположних економічних категорій, законів і принципів функціонування різних економічних систем, діяльності економічних суб'єктів, спрямованої на ефективне господарювання в умовах обмежених ресурсів, з метою задоволення своїх безмежних потреб.

Методичні рекомендації до самостійної роботи з освітнього компонента «Економічна теорія» складаються з таких розділів:

- I. Загальні методичні рекомендації до самостійної роботи.
- II. Обсяг освітнього компоненту в кредитах та його розподіл (тематичний план).
- III. Методичні рекомендації до вивчення конкретних тем.
- IV. Перелік форм контролю та оцінка їх у балах (критерії оцінювання самостійної роботи).
- V. Рекомендовані джерела.

I. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота здобувача освітнього ступеня «бакалавр» визначається чинниками, серед яких як найважливіші виділяють наступні:

- індивідуальний характер роботи здобувача освітнього ступеня «бакалавр» над матеріалом;
- різноманіття форм діяльності здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» у процесі пошуку найбільш значущих для майбутньої професії знань;
- формування не тільки знань, але й переконань у необхідності їх втілити в майбутньому;
- формування у майбутнього фахівця відповідної мотивації та навичок самоосвіти;
- можливість оцінювання рівня засвоєння здобувачем освітнього ступеня «бакалавр» матеріалу на лекційних, практичних заняттях.

Підготовка здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» до самостійної роботи та керівництво нею ділиться на три великі блоки: мотиваційний, технологічний, організаційний.

Функцією мотиваційного блоку є цілеспрямоване акцентування викладачем значущості самостійної роботи для оволодіння всією системою знань освітнього компонента «Економічна теорія».

В основі технологічного блоку лежить завдання навчити здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» уміло користуватися літературою, вибирати матеріал, що кореспондує з конкретною темою.

Організаційний блок спрямовано на розвиток у здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» здібностей до самоорганізації.

Однією з визначальних рис самостійної роботи у ВНЗ виступає її індивідуальний характер, а умовою її організації є планування. Крім того, самостійну роботу здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» повинен направляти викладач.

Самостійна робота вимагає системності й послідовності у виконанні завдань, поставлених на лекціях і практичних заняттях. Вона є ефективним засобом розвитку пізнавальних здібностей здобувача освітнього ступеня «бакалавр», а координується, контролюється та спрямовується ця робота кафедрою і окремими викладачами. Починаючи вивчення освітнього компонента «Економічна теорія», необхідно ознайомитись із програмою та її змістом, основними питаннями кожної теми та послідовністю їх вивчення. Отримання комплексних знань можливе лише при постійній самостійній роботі здобувача освітнього ступеня «бакалавр». Вивчення освітнього компонента «Економічна теорія» доцільно вести по окремих темах. Для кращого засвоєння освітнього компонента «Економічна теорія» здобувач освітнього ступеня «бакалавр» повинен вести конспект самостійно опрацьованого матеріалу, який стане доповненням до конспекту лекцій. Після вивчення тем необхідно відповісти на запитання для самоконтролю, які акцентують увагу на найбільш важливих аспектах теми.

Основними формами самостійної роботи здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» є:

- опрацювання конспектів лекцій;
- самостійна робота з підручниками, навчальними посібниками, практикумами, монографіями, науковими статтями, законодавчими та нормативними актами, офіційними інформаційними сайтами;
- підготовка до практичних занять;
- підготовка квестів і презентація їх на практичних заняттях;
- підготовка словника з тем освітнього компоненту;
- розв'язування задач;
- підготовка до поточного контролю;
- підготовка до тематичного тестування;
- підготовка доповідей на наукові конференції та публікація тез;
- підготовка наукових статей та їх публікація;
- навчання на курсах на платформі Prometheus або на інших сервісах за напрямками освітнього компоненту;
- участь у наукових конкурсах, написання конкурсних робіт за напрямками освітнього компоненту;
- підготовка до складання письмового екзамену.

Для самостійного опанування змісту тем освітнього компоненту необхідно, перш за все, вивчати та конспектувати відповідні матеріали з підручників, навчальних посібників, монографій, статей та інших джерел. Ці методичні рекомендації містять в собі список рекомендованих джерел з конкретною адресацією до кожної теми. Конспектування є для здобувача освітнього ступеня «бакалавр» однією з основних форм нагромадження необхідної інформації.

Вивчення відповідної літератури передбачає складання здобувачами освітнього ступеня «бакалавр» персонального конспекту. Текст, що вивчається і конспектується, слід читати відповідно до його структуризації у вигляді розділів, частин, параграфів, рубрик, абзаців. По кожному розділу потрібно визначити основний зміст і письмово його занотувати. Послідовно опрацьовуючи текст, необхідно зрозуміти основний зміст і логіку всього матеріалу, що конспектується. Ті частини тексту, які конспектуються, мають бути частками єдиного цілого, тобто конкретизованими аспектними відмінностями всередині цілісної єдності. Для підготовки до практичних занять рекомендується мати окремий спеціальний зошит. У ньому до кожного з питань, що виносяться на обговорення на занятті, слід складати короткі плани-конспекти своїх можливих виступів, наводити різні факти, довідки, цитати. Нотатками такого зошита дозволяється користуватися при виступах, доповненнях, довідках чи репліках на практичних заняттях.

Формами самостійної роботи здобувача освітнього ступеня «бакалавр» денної форми навчання є підготовка словника, розв'язування задач, розробка квест-ігр, навчання на курсах на платформі Prometheus або на інших сервісах за напрямками освітнього компоненту та участь у наукових заходах (написання тез і участь у наукових конференціях, статей, участь у наукових конкурсах, написання конкурсних робіт за напрямками освітнього компоненту).

По кожній темі потрібно вести словник куди здобувач з підручника або лекції записує основні поняття і їх визначення. Для цього слід відвести окремий зошит.

В окремому зошиті, здобувач самостійно після вивчення матеріалу лекції і підготовки до практичного заняття повинен закріпити матеріал розв'язуванням задач до тем освітнього компоненту які представлені до тем в системі MOODLE.

Квест-гра - інтелектуальне змагання, основою якого є послідовне виконання заздалегідь підготовлених завдань командами або окремими гравцями. Це командна гра, узгоджена робота, як правило, 2-5 гравців які шукають відповіді, вирішують ребуси та головоломки. Як правило розрахований на 20-30 хвилин. Оцінювання передбачає оформлення і проведення самої гри на практичному занятті по певній темі квест – гри і здачу матеріалів які включають сценарій квест – гри з необхідним роздатковим матеріалом.

Тези доповідей на наукових конференціях, статті та конкурсні роботи пишуться здобувачем самостійно після узгодження теми з викладачем і під його безпосереднім керівництвом.

Навчання на курсах на платформі Prometheus або на інших сервісах має бути після узгодженого з викладачем напрямку який стосується безпосередньо освітнього компонента «Економічна теорія» для зарахування і оцінення здобувача.

II. ОБСЯГ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА В КРЕДИТАХ ТА ЙОГО РОЗПОДІЛ (ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН)

Назва теми	Кількість годин				Форми контролю	Бальна оцінка
	Усього годин / кредитів	з них				
		лекції	практичні заняття	самостійна робота здобувачів		
I. Загальні засади економічного розвитку суспільства (політекономія)						
Тема 1. Вступ до курсу. Предмет і метод економічної теорії	8	2	-	6	-	-
Тема 2. Економічна система суспільства	8	-	2	6	В, С, КТ, УДД, РМГ	5
Тема 3. Відносини власності. Економічні потреби та інтереси	8	2	-	6	-	-
Тема 4. Суспільне виробництво та його ефективність	8	-	2	6	В, С, РЗ, КТ	5
Тема 5. Форми організації суспільного виробництва	10	2	2	6	В, КТ, С, РЗ	5
Тема 6. Теорія грошей	10	2	2	6	В, КТ, С, РЗ,	5
II. Теоретичні основи ринкової економіки (мікроекономіка)						
Тема 7. Теоретичні основи ринку	8	2	-	6	-	-
Тема 8. Ринковий механізм	8	-	2	6	В, С, РЗ, КТ	5
Тема 9. Капітал як економічна категорія і фактор виробництва	10	2	2	6	В, С, РЗ, КТ	5
Тема 10. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку: процент і рента	10	2	2	6	В, С, РЗ, КТ	5
Тема 11. Доходи і заробітна плата	10	2	2	6	В, С, РЗ, КТ	5
Тема 12. Теорія поведінки споживача	10	2	2	6	В, КТ, С, РЗ	5
Тема 13. Підприємство в умовах ринкового господарювання	10	2	2	6	К, С, КТ	7
III. Суспільне відтворення та економічне зростання (макроекономіка)						
Тема 14. Сутність процесу суспільного відтворення. Відтворення національного продукту і національного багатства	10	2	2	6	В, С, РЗ, КТ	5
Тема 15. Сукупний попит та сукупна пропозиція. Макроекономічна рівновага	10	2	2	6	В, С, РЗ, КТ	5
Тема 16. Циклічні коливання в економіці та наслідки порушення макроекономічної рівноваги. Економічне зростання	10	2	2	6	В, С, РЗ, КТ	5

Тема 17. Державне регулювання ринкової економіки	10	2	2	6	В, С, УДД, РМГ, КТ	5
IV. Закономірності розвитку світового господарства (світова економіка)						
Тема 18. Світове господарство і міжнародні економічні відносини	10	2	2	6	В, С, РЗ, КТ	5
Індивідуальне завдання	12			12	ІЗ	23
Разом	180/6	30	30	120		100
Підсумковий контроль	Екзамен					

Перелік умовних позначень форм контролю та оцінка їх у балах:

В – відповідь на практичних заняттях – 1 бал.

УДД – участь у дискусії, доповнення – 0,5 бала.

С – словник – 1 бал.

КТ – комп’ютерне тестування – 2 бали.

РЗ – розв’язування задач – 1 бал.

РМГ – робота в малих групах – 0, 5 бала.

К – квест-гра – 4 бали.

ІЗ – індивідуальне завдання – 23 бали (курси на платформі Prometheus або на інших сервісах – 7 балів; участь у наукових заходах – 16 балів).

Загальна сума за поточну навчальну роботу (аудиторну та самостійну) за семестр – 100 балів.

III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ КОНКРЕТНИХ ТЕМ

I. Загальні засади економічного розвитку суспільства (політекономія)

Тема 1. Вступ до курсу. Предмет і метод економічної теорії

Вивчення цієї теми потрібно почати з розгляду процесу зародження економічних знань. Варто звернути увагу, що їх формування починається у працях давньогрецьких мислителів *Ксенофонта*, *Платона*, *Аристотеля*. Треба зазначити, що відомості про зародження майбутньої науки, що збереглися до наших днів, містяться в пам'ятці часів Вавилону "Кодексі царя Хаммурапі". Заслугує на увагу думка китайського мислителя *Конфуція* - *про здатність освіченого правителя справедливо розподіляти створене в суспільстві багатство*.

При дослідженні цієї теми, важливою є інформація про провідні школи та течії економічної думки. Для зручності можна перелічити ці течії: *меркантилізм*, *фізіократи*, *класична англійська політекономія*, *марксизм* та *маржиналізм*.

Доречно буде розглянути детально кожен із них. *Меркантилізм* - *напрямок буржуазної політекономії*. Варто зазначити, що прибічники цієї течії основним джерелом багатства вважали сферу обігу, торгівлю, а саме багатство ототожнювали з накопиченням грошей (золотих і срібних). Представники: *А. Монкретьєн*, *Т. Манн*, *Д. Юм*.

Наступне, що варто дослідити - це *економічні погляди фізіократів*. Фізіократи вперше перенесли дослідження зі сфери обігу безпосередньо в сферу виробництва. Зазначимо, що джерелом багатства фізіократи вважали тільки працю в сільськогосподарському виробництві. Представники: *Ф. Кене*, *А. Тюрго*, *В. Мірабо*, *Д. Норе*.

Внесок у розвиток економічної науки *класичної англійської політекономії* безмежний. Варто знати, що представники цієї школи зосереджуються на аналізі економічних явищ і закономірностей розвитку всіх сфер суспільного виробництва. Звернемо увагу, що виникла класична англійська політекономія з розвитком капіталізму, а її засновники: *У. Петті*, *А. Сміт*, *Д. Рікардо*. Саме вони започатковують трудову теорію вартості, а ринок розглядали як саморегулюючу систему.

Також, необхідно з'ясувати основні положення марксизму та маржиналізму. Марксизм, або політична економія праці досліджує систему законів капіталістичного суспільства з позицій робочого класу. Представники маржиналізму *К. Менгер*, *Ф. Візер*, *У. Джевонс*, *Л. Вальрас*.

Важливим питанням в темі зародження та основних етапів розвитку економічної теорії є *основні напрями сучасної економічної теорії*: неокласична економічна теорія, кейнсіанство, інституціоналізм і неокласичний синтез.

Неокласицизм досліджує та розвиває ідеї класичної політекономії з урахуванням сучасних умов. Варто звернути увагу на те, що неокласицизм

заперечує необхідність втручання держави в економіку і розглядає ринок як саморегульовану економічну систему. Засновники теорії *А. Маршалл і А. Пігу*. Послідовники - *Л. Мізес, Ф. Хайєк, М. Фрідмен, А. Лаффер, Дж. Плдер, Ф. Кейган*. Розглянемо, що неокласичний напрям охоплює багато різних концепцій і шкіл: монетаризм, теорію економіки пропозиції, теорію раціональних очікувань.

Кейнсіанство одна з провідних сучасних теорій ХХ ст., яка обґрунтовує об'єктивну необхідність активного втручання держави в регулювання ринкової економіки шляхом стимулювання сукупного попиту й інвестицій через проведення певної кредитно-бюджетної політики. Важливим є те, що ця теорія виникла як відповідь на потреби подолання Великої депресії. Засновником теорії є видатний англійський економіст *Дж. М. Кейнс*. Варта уваги інформація про ідеї в його головній праці "Загальна теорія зайнятості, процента і грошей". Вони широко застосовувалися провідними країнами світу в практиці регулювання ринкової економіки.

Варто приділити увагу такій школі як інституціоналізм. Представниками інституціоналізму є *Т. Веблен, Дж. Коммонс, У. Мітчелл, Дж. Гелбрейт, Я. Тінберген, Г. Мюрдаль*. Вони розглядають економіку як систему, в якій відносини між господарюючими суб'єктами складаються під впливом як економічних, так і правових, політичних, соціологічних і соціально-психологічних факторів.

Неокласичний синтез - це узагальнююча концепція, представники якої: *Д. Хікс, Дж. Б'юкенен, П. Самуельсон, Л. Клейн*, обґрунтовують принцип поєднання ринкового і державного регулювання економічних процесів, наголошують на необхідності руху до змішаної економіки.

Вивчення цієї теми варто розпочати з розгляду *предмету дослідження економічної теорії та еволюції його визначення*. Потрібно простежити його трактування від традиційної (класичної) політекономії до сучасної економічної науки. Дізнайтеся які процеси вивчає економічна теорія та якими рисами вона характеризується.

Другим важливим питанням є *мікроекономіка і макроекономіка* як складові сучасної економічної теорії. Тут слід зазначити які економічні процеси вивчає кожна з них та що є об'єктами їх дослідження. Також, потрібно звернути увагу на такі поняття як позитивна та нормативна економічна теорія та приділити увагу їх відмінностям.

Економічна теорія, пізнаючи об'єктивну економічну реальність, відкриває і формулює економічні категорії, закони і принципи. Важливим питанням є вивчення категоріально-понятійний апарат економічної теорії. При вивченні цього питання важливо з'ясувати сутність, зміст, види економічних категорій та економічний законів. Доречно буде дослідити систему економічних законів, яка включає в себе всезагальні, загальні, специфічні і стадійні закони та приділити увагу формам пізнання та використанню економічних законів.

Економічна теорія використовує широкий спектр прийомів і способів дослідження свого предмета, які й визначають зміст її методу. *Метод економічної теорії - це сукупність прийомів, засобів і принципів, за допомогою яких досліджуються категорії і закони функціонування та розвитку економічних систем*. Потрібно звернути увагу, що економічна теорія використовує такі методи як: загально-наукові та спеціальні, емпіричні та теоретичні методи пізнання економічних процесів, економіко-математичне моделювання, економічний експеримент.

В останньому питанні теми потрібно з'ясувати взаємозв'язок економічної теорії, економічної політики та господарської практики. Варто висвітлити питання місця економічної теорії та її важливості як теоретико-методологічної бази інших економічних наук. Слід звернути увагу на спільні характеристики економічної теорії, економічної політики та господарської практики.

Основні поняття: економіка, політекономія, економічна теорія, економічна наука, меркантилізм, фізіократи, класична політекономія, маржиналізм, кейнсіанство, інституціоналізм, монетаризм предмет економічної теорії, мікроекономіка, макроекономіка, мезоекономіка, мегаекономіка, метод економічної теорії, основи економічної теорії, економічні категорії, економічні принципи, економічний закон, наукова абстракція, економічний експеримент, економічне мислення, економічна політика, індукція, дедукція, аналіз, синтез, діалектика.

Питання до самостійного вивчення

1. Монетаризм, як провідна школа неокласицизму.
2. «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» – революційна праця першої половини XX століття.
3. Розвиток економічної думки в Україні.
4. Еволюція класичної політичної економії в XIX столітті. Економічне вчення Д. Рікардо, Т. Мальтуса, Ж. Б. Сея, Ф. Батіста, Дж. С. Мілля та інших.
5. Місце економічної теорії в системі економічних наук та її взаємозв'язки з іншими науками.
6. Роль економічної теорії у формуванні нового економічного мислення.
7. Економічна теорія і державна економічна політика

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 13, 14, 17, 18, 33, 34, 35, 36, 37.

Інтернет - ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте кейнсіанство, як провідна школа сучасної економічної теорії.

Завдання 2.

Опишіть революційну працю першої половини XX століття - «Загальну теорію зайнятості, процента і грошей».

Завдання 3.

Опишіть розвиток економічної думки в Україні.

Завдання 4.

Розкрийте особливості становлення та розвитку класичної політичної економії в Англії та Франції.

Завдання 5.

Охарактеризуйте економічне мислення та його роль у розумінні економічного життя суспільства.

Завдання 6.

Опишіть макро- і мікроекономіка як складові частини економічної теорії.

Завдання 7.

Розкрийте суть позитивної та нормативної економічної теорії.

Завдання 8.

Опишіть економічну теорію як теоретико-методологічну базу інших економічних наук.

Перелік питань для самоконтролю

1. Які основні етапи розвитку економічної теорії?
2. Які сучасні економічні теорії ви знаєте, і в чому полягає принципова відмінність між ними?
3. В чому полягає суть теорії кейнсіанства?
4. Що в буквальному перекладі означає слово "економіка"?
5. Чим характеризується економічна наука?
6. Ким було започатковано неокласичний синтез?
7. Коли сформувалася неокласична економічна теорія?
8. Що прибічники меркантилізму вважали джерелом багатства?
9. Яке коло проблем, що вивчає економічна теорія, мікро- і макроекономіка?
10. Яке визначення суті економічного закону?
11. Чим відрізняються економічні закони від законів природи?
12. Які ви знаєте методи пізнання економічних процесів?
13. Які функції економічної теорії?
14. Яке місце економічної теорії у системі економічних наук?
15. Яке практичне значення має економічна теорія?
16. Які загальні та специфічні методи економічної теорії?
17. Які закони включає в себе система економічних законів?
18. В чому суть поняття економічної політики та господарської практики?

Тема 2. Економічна система суспільства

Приділіть увагу при вивченні теми формаційному та цивілізаційному підходам суспільного розвитку. Формаційний підхід був розроблений К. Марксом і його послідовниками. Суть його полягає в тому, що продуктивні сили суспільства у сукупності становлять певний спосіб виробничими відносинами становлять певний спосіб виробництва, а спосіб виробництва у поєднанні з політичною набудовою суспільства соціально-економічну формацію. Основоположним економічним ядром є **панівна форма власності**. Формаційний підхід виходить із того, що вирішальна роль у суспільному розвитку належить процесу виробництва та відносинам власності. Цивілізаційний підхід по іншому визначає закономірні ступені економічних систем. Цивілізаційний підхід не страждає економічним детермінізмом, оскільки передбачає рівномірність впливу та інших чинників на розвиток людського суспільства. Найважливішою рисою цивілізації є її гуманістична спрямованість.

Економічна система - це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства, яка має загальну мету. Важливо при вивченні з'ясувати цілі економічної системи. Дослідити її структурні та функціональні елементи: систему економічних відносин, продуктивних сил та господарського механізму. Дослідити елементи економічних відносин: техніко-економічні, соціально-економічні та організаційно-економічні відносини. Потрібно визначити основні типи економічних систем: традиційну, ринкову, адміністративно - командну, змішану та їх еволюцію. Виокремити ринкові і неринкові економічні системи. Слід, також висвітлити особливості національних моделей сучасної ринкової економіки. Важливою характеристикою економічної системи є визначення її структурних елементів. Економічна система складається з трьох основних ланок: продуктивних сил, економічних відносин і механізму господарювання.

Також слід відзначити ринкову та неринкову економічну систему. Ринкова економічна система (економіка капіталізму вільної конкуренції) характеризується пануванням приватної власності на економічні ресурси, передбачає функціонування великої кількості діючих виробників і покупців товарів, свободу вибору підприємницької діяльності, особисту свободу всіх економічних суб'єктів, однаковий доступ їх до ресурсів, науково-технічних досягнень, інформації. У такій системі поведінка кожного економічного суб'єкта мотивується його особистими інтересами. *Неринкова економічна система-це система яка базується на пануванні державної власності, одержавленні та монополізації народного господарства, жорсткому, централізованому директивному плануванні виробництва і розподілі ресурсів, відсутності реальних товарно-грошових відносин, конкуренції і вільного ціноутворення. їй притаманні висока затратність виробництва, несприйнятливості до НТП, зрівняльний розподіл результатів виробництва, відсутність матеріальних стимулів до ефективної праці" хронічний дефіцит тощо.* Усе це ознаки недостатньої життєздатності командної системи, які закономірно призвели її до кризи, а потім і розпаду.

Основні поняття: економічна система, традиційна економічна система, ринкова економічна система, соціально-орієнтована ринкова економіка, командно-адміністративна система, продуктивні сили, економічні відносини, техніко-економічні відносини, соціально-економічні відносини, господарський механізм, сукупний працівник.

Питання до самостійного вивчення

1. Місце і роль людини в економічній системі. Поняття «людина економічна», «людина виробник», «людина як суб'єкт економічних відносин», «людина як споживач».

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 13, 15, 17, 33, 34.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте сучасні продуктивні сили, їх структура та значення в економічній системі.

Завдання 2.

Обґрунуйте систему відносин власності як основу сучасної економічної системи.

Завдання 3.

Охарактеризуйте механізм господарювання як елемент економічної системи.

Перелік питань для самоконтролю

1. В чому відмінності формаційного підходу від цивілізаційного?
2. Які основні типи економічних систем?
3. Що належить до структурних елементів економічної системи?
4. Які складові система економічних відносин?
5. В чому полягає суть ринкової економічної системи?
6. Які фактори змішаної економічної системи?
7. В чому полягає суть соціально-економічних відносин?
8. Які складові господарського механізму?
9. В чому полягає сутність економічної системи?
10. Які ви знаєте неринкові економічні системи?

Тема 3. Відносини власності. Економічні потреби та інтереси

При вивченні цієї теми слід визначити місце власності в економічній системі. Провести аналіз відносин власності. Виокремити юридичний та економічні підходи до визначення поняття власності. Показати, що власність як економічна категорія – це сукупність відносин між суб'єктами господарювання з приводу привласнення засобів виробництва та його результатів. Слід назвати суб'єкти та об'єкти власності. *Власність – багатоаспектна категорія, дослідження її сутності сягає в далеке минуле.*

Слід приділити увагу дослідженню типів власності (суспільна і приватна). На різних етапах історичного розвитку суспільства виявилися в найрізноманітніших конкретно-історичних формах, відображаючи соціально-економічну природу панівного суспільного ладу. Важливо також виокремити види власності. Найскладнішою проблемою економічної науки є проблема форм власності. Існують два підходи до класифікації форм власності: вертикально-історичний та горизонтально-структурний. Основою функціонування сучасної ринкової економіки є плюралізм форм власності, тому важливо вивчити це питання і винести на обговорення.

Також важливо дослідити нові тенденції у відносинах власності у сучасній економіці.

Потреби є визначальним чинником доцільної поведінки економічних суб'єктів з однією з фундаментальних категорій економічної науки. *Потреба – це нужда в чому-небудь, об'єктивно необхідному для підтримки*

життєдіяльності і розвитку людини, колективу, нації, суспільства в цілому. Економічні потреби – це потреби в економічних благах. Система економічних потреб є складною і постійно розвивається. Структура потреб, їхній обсяг, способи та рівень задоволення безперервно змінюються: модифікуються, вдосконалюються у процесі історичного розвитку людської цивілізації.

Виробництво – визначальний фактор потреб суспільства та їх розвитку. Всезагальний економічний закон зростання потреб відображає внутрішньо необхідні, суттєві й сталі зв'язки між виробництвом і споживанням, потребами та існуючими можливості їхнього задоволення. Відповідно до цього закону безперервний розвиток потреб є рушійною силою економічного та духовного прогресу людства, що, у свою чергу стимулює появу все нових і нових потреб. Важливо дослідити проблеми його використання в сучасних умовах і винести це на обговорення. З'ясувати взаємозв'язок потреб, виробництва і попиту.

При вивченні теми важливо довести зв'язок економічних потреб як матеріальної основи інтересів. Визначити сутність, види економічних відносин та їх суб'єкти. Економічні інтереси – рушійна сила соціально-економічного розвитку. Висвітлити шляхи поєднання економічних інтересів. Звернути увагу на ієрархію інтересів економічних суб'єктів підприємницької діяльності.

Основні поняття: власність, привласнення, державна власність, приватна власність, корпоративна власність, суб'єкти власності, об'єкти власності, суспільна власність, відчуження, право власності, людина економічна, потреба, економічні потреби, інтерес, економічні інтереси, суб'єкти економічних інтересів, об'єкти економічних інтересів, мотив, економічний закон зростання потреб.

Питання до самостійного вивчення

1. Економічні форми реалізації відносин власності.
2. Плюралізм форм власності як основа функціонування сучасної ринкової економіки.
3. Мотивація потреб і споживання, їх взаємообумовленість, сучасні тенденції розвитку та проблеми формування.
4. Шляхи поєднання економічних інтересів.

Рекомендовані джерела:

Основна: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткова: 7, 17, 27, 33.

Інтернет - ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте виробництво як визначальний фактор потреб суспільства та їх розвитку.

Завдання 2.

Опишіть нові тенденції у відносинах власності у сучасній ринковій економіці.

Завдання 3.

Оарактеризуйте економічні інтереси як рушійну сила соціально-економічного розвитку.

Завдання 4.

Вкажіт шляхи поєднання економічних інтересів.

Перелік питань для самоконтролю

1. В чому полягає суть відносини власності?
2. Що належить до об'єктів власності?
3. Яке значення тріади власності?
4. Чим соціальні потреби відрізняються від духовних?
5. Які моделі ієрархії потреб та охарактеризуйте одну з них?
6. За якими характеристиками можна класифікувати потреби?
7. Як взаємодіють інтереси, потреби та виробництво?
8. В чому полягає сутність економічних інтересів?
9. Що таке інтерес, як він виникає, на чому ґрунтується?
10. На чому ґрунтується систему економічних інтересів.

Тема 4. Суспільне виробництво та його ефективність

При вивченні даної теми варто почати з того, що виробництво це суспільний процес, якому притаманні певні загальні ознаки. В процесі виробництва між людьми виникають виробничі відносини, соціально-економічний зміст яких визначається формою власності на засоби виробництва. Суспільне виробництво має безперервний характер, тобто воно постійно повторюється, відновлюється. Суспільство не може припинити виробляти, оскільки не може перестати споживати. А будь-який процес виробництва, що розглядається в неперервному потоці його відновлення, є в той же час процесом відтворення. Відтворювальний аспект суспільного виробництва включає чотири стадії (фази) щодо створеного суспільного продукту. суспільне виробництво є важливою складовою тієї чи іншої соціально-економічної системи, яка функціонує і розвивається на основі властивих їй об'єктивних економічних законів. Найважливішими елементами процесу виробництва у будь-якому суспільстві є праця, предмети праці, засоби праці.

Суспільне виробництво буває *матеріальним* і *нематеріальним*. Між сферами матеріального та нематеріального виробництва існує тісний взаємозв'язок та взаємодія. *Товарнене виробництво* є основою розвитку ринкової економіки. У *нематеріальному виробництві* особливе місце належить духовному виробництву.

Велике значення в національній економіці мають економічні ресурси, які визначають характер її функціонування, темпи, структуру і масштаби розвитку. Вони являють собою базу для економічного зростання. По суті, це такий вид благ, який може бути використаний для виробництва інших благ. Розрізняють кілька видів економічних ресурсів: матеріальні, людські і фінансові. Всі економічні ресурси або фактори виробництва мають загальну властивість, - рідкість або обмеженість, тобто їх менше ніж потрібно для повного задоволення потреб людей за даного рівня розвитку. Потреби безмежні, постійно зростають, а ресурси обмежені, або рідкісні, тому суспільство повинне вибирати, які товари і послуги виробляти сьогодні, а від яких відмовитись.

В економічній теорії існують різні підходи до класифікації факторів виробництва. Так, *марксистська теорія* поділяє всі фактори виробництва на дві великі групи: особистісний фактор виробництва та речовий фактор виробництва. *Неокласична теорія* традиційно виділяє чотири групи факторів виробництва. Співвідношення між будь-яким набором факторів виробництва і максимально можливим обсягом продукції, що виробляється за допомогою цього набору факторів, характеризує виробничу функцію.

Сучасна економічна теорія і світова практика господарювання оцінюють результати функціонування економіки країн двома способами: економічним зростанням і ефективністю суспільного виробництва. Ці поняття близькі та взаємопов'язані одне з одним, проте не тотожні. Розрізняють ефективність процесу відтворення в цілому та окремих його фаз: виробництва, розподілу, обміну та споживання. Рівень ефективності суспільного виробництва визначається за допомогою системи показників. Соціальна ефективність суспільного виробництва показує, наскільки його розвиток відповідає вирішенню своєї головної, кінцевої мети - служити споживачу, задовольняти особисті потреби кожної людини.

Основні поняття: суспільне виробництво, праця, робоча сила, предмети праці, засоби праці, засоби виробництва, матеріальне виробництво, нематеріальне виробництво, фактори виробництва, капітал, земля, наука, підприємницькі здібності, виробнича функція, ефективність виробництва, продуктивність праці, трудомісткість, фондівіддача, капіталомісткість, матеріаломісткість, матеріалівіддача, фондомісткість.

Питання до самостійного вивчення

1. Економічні ресурси: варіантність їх використання і проблема вибору.
2. НТП як основа розвитку й інтенсифікація суспільного виробництва.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 17, 33, 34.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте сутність суспільного виробництва як основи розвитку людського суспільства.

Завдання 2.

Обґрунтуйте обмеженість економічних ресурсів, проблема вибору.

Завдання 3.

Доведіть взаємозв'язок між економічною та соціальною ефективністю суспільного виробництва.

Завдання 4.

Розкрийте особливості сучасного типу технологічного способу виробництва.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке суспільне виробництво?
2. Які основні фактори суспільного виробництва і охарактеризуйте їх?
3. Як, за яких умов здійснюється процес суспільного виробництва?
4. В чому полягає зміст понять, «продуктивні сили», «виробничі відносини»?
5. Який взаємозв'язок між матеріальним і нематеріальним виробництвом?
6. В чому суть технологічного способу виробництва, його типи?
7. В чому суть ефективності суспільного виробництва та її показники?
8. В чому суть товарного виробництва як основи розвитку ринкової економіки?
9. В чому полягає сутність економічної ефективності?
10. Які показники економічної ефективності?

Тема 5. Форми організації суспільного виробництва

Вивчення цієї теми варто розпочати з сутності та особливостей двох форм організації суспільного виробництва: натуральної та товарної. *Натуральне виробництво – такий тип організації виробництва, при якому люди виробляють продукти для задоволення своїх власних потреб, тобто продукти праці не набувають товарної форми і призначені для особистого та внутрішнього господарського споживання безпосередніми виробниками.* Товарне виробництво є основою розвитку ринкової економіки. *Товарне виробництво - це така форма організації суспільного господарства, за якої продукти виробляються не для споживання їх виробниками, а спеціально для обміну, для продажу на ринку.* Також слід згадати й про поняття ринкової економіки. Варто звернути увагу на характеристику натурального та товарного виробництва. Також приділіть увагу умовам виникнення й функціонування цих типів виробництв.

Другим важливим питанням є категорія «благо», як системоутворююча категорія господарювання, а також товар та його властивості. *Благо – все те, що здатне задовольняти людські потреби, наприклад, плоди природи, продукти праці, послуги, будь-які явища, що задовольняють певні потреби людини, відповідають її інтересам, цілям та прагненням.* Блага поділяють на економічні та неекономічні. Товар – це економічне благо, що задовольняє певну потребу людини і використовується для обміну (купівлі- продажу на ринку). Згідно з класичною теорією найважливішими характеристиками товару є його споживча вартість і вартість. Зверніть увагу на теорію, започатковану класиками політичної економії - *Адамом Смітом і Девідом Рікардо.* Тут потрібно знати які потреби людини можуть задовольняти блага. Також дізнатися від чого залежить величина вартості товару. Доречно буде знати властивості товару.

В економічній науці існує кілька теорій вартості, в тому числі: факторів (витрат) виробництва, попиту і пропозиції, трудової вартості, граничної корисності та інших. Варто розкрити сутність закону вартості, як одну з основ функціонування і розвитку товарного виробництва. *Закон вартості – це закон, який передбачає, що виробництво й обмін товарів мають здійснюватися на основі їхньої вартості, тобто як обмін еквівалентів.* Тут потрібно знати які функції він виконує у ринковій економіці.

Основні поняття: благо, неекономічні блага, економічні блага, товар, корисність, цінність, рідкість, споживча вартість, вартість, гранична корисність, індивідуальна вартість, закон вартості, теорія граничної корисності, мінова вартість, товарне виробництво, натуральне господарство.

Питання до самостійного вивчення

1. Товарне виробництво як основа розвитку ринкової економіки.
2. Вартість, корисність, цінність: зміст та сучасне трактування.
3. Поняття товару та послуг, їх схожість та відмінність.
4. Еволюція товарно-грошового господарства у товарно-кредитне.
5. Теорії вартості та цінності, їх еволюція.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 11, 17, 33, 34.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте еволюцію товарної форми організації суспільного виробництва. Сучасне товарне виробництво.

Завдання 2.

Охарактеризуйте теорії вартості та цінності, їх еволюція.

Завдання 3.

Охарактеризуйте еволюцію властивостей товару.

Перелік питань для самоконтролю

1. Які основні форми організації суспільного виробництва?
2. Яка суть закону спадної граничної корисності?
3. Якої форми набуває економічне благо в умовах товарного виробництва?
4. Чим відрізняється цінність від вартості?
5. Які функції у ринковій економіці виконує закон вартості?
6. В чому суть мінової вартості і її співвідношення із вартістю товару?
7. В чому суть і риси натурального господарства і його історичні межі?
8. Чому суть товару, його властивості: концепція неокласичної економічної школи?
9. Які загальні риси і форми товарного виробництва?
10. Яка еволюція розвитку форм вартості?

Тема 6. Теорія грошей

Вивчення даної теми варто почати з дослідження виникнення теоретичних концепцій грошей: *раціоналістичної* та *еволюційної*. Прибічниками

раціоналістичної теорії є *П. Самуельсон*, який визначає гроші як «штучну соціальну умовність» та *Дж. К. Гелбрейт* який дотримується принципу, що закріплення грошових функцій за благородними металами – «продукт угоди між людьми». Варто перенести акцент на такий важливий елемент як еволюційна концепція. Прихильниками цієї теорії були *А. Сміт* та *Д. Рікардо*, які стверджували що гроші мають товарне походження. Слід звернути увагу, на те що на ранньому етапі розвитку людства появи грошей передувала епоха бартерного товарообміну. Також, важливою деталлю для вивчення даного питання є *гроші – особливий товар, який виконує роль загального еквівалента*. Зауважимо, що витoki деяких сучасних концепцій грошей починаються в таких теоріях металевій, номіналістичній, кількісній.

Важливо розібрати питання функції грошей. Класична економічна теорія налічує *п'ять функцій, сучасна - три*. Також потрібно запам'ятати, що з еволюцією функцій грошей відбувається і процес еволюції видів грошей. Процес розвитку функцій та їхніх форм триває і досі.

Досліджуючи поняття грошова система, визначаємо що це форма організації грошового обігу, яка історично склалася в певній країні й законодавчо закріплена державою. Варто зосередити увагу на елементах грошової системи. Існує два основних типи грошових систем, зокрема, *металеву та паперово-кредитну*. Також, потрібно з'ясувати на які додаткові типи поділяється грошова система. Ще один важливий елемент, який потребує роз'яснення це *золотий монометалізм*, який у свою чергу поділяється на чотири різновиди. Радимо зосередитися на детальному вивченні рис *золотомонетного стандарту*. Варто висвітлити також відмінності між кредитними та паперовими грошима.

При вивченні наступного питання слід дослідити грошову масу. Зокрема, її можна поділити на дві частини: *активні та пасивні гроші*. Залежно від ліквідності, грошові засоби ранжуються і зводяться у грошові агрегати (M0, M1, M2, M3, L, D). Варто зазначити, що чим менша частка готівки у загальній грошовій масі, тим ефективнішою та розвинутішою вважається ця національна грошова система. Також, слід дослідити показники грошової маси. У кожній країні існує своя методика створення грошових агрегатів.

Вивчення теми буде неповним без дослідження грошового обігу та його законів. *Грошовий обіг – це рух грошей у готівковій і безготівковій формах, здійснюється на основі властивих йому законів*. Більшість законів базується на неокласичній теорії рівняння грошової і товарної мас, запропоновану *А.Фішером*. Слід дізнатися за якою формулою визначається кількість грошей необхідних для обігу та що передбачає закон грошового обігу.

Основні поняття: раціоналістична концепція походження грошей, еволюційна концепція походження грошей, загальний еквівалент, гроші, грошова маса, масштаб цін, монета, монометалізм, біметалізм, грошова система, грошовий обіг, закон грошового обігу, вексель, банкнота, чек, кредитна картка, електронні гроші.

Питання до самостійного вивчення

1. Грошовий ринок. Пропозиція та попит на гроші.
2. Сучасна грошова система й особливості грошового обігу.

3. Створення грошової системи в Україні.
4. Суть валютного ринку, його види і функції.
5. Конвертованість грошей, умови і механізм її здійснення. Валютні курси.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Опишіть процес створення грошової системи в Україні. Методи проведення грошової реформи в Україні.

Завдання 2.

Проаналізуйте впливу економічних факторів на швидкість обігу грошей.

Завдання 3.

Опишіть грошовий ринок, рівновага грошової та товарної мас. Модель І. Фішера.

Завдання 4.

Охарактеризуйте особливості грошової системи України.

Перелік питань для самоконтролю

1. Які основні теорії виникнення грошей?
2. Які прихильники раціоналістичної концепції виникнення грошей?
3. Які сучасні функції грошей?
4. Які теорії виникнення грошей ви знаєте?
5. Скільки функцій грошей налічує економічна теорія?
6. Які два основні типи грошових систем?
7. На скільки різновидів поділяється золотий монометалізм?
8. На які частини поділяється грошова маса? Назвіть їх.
9. Скільки існує грошових агрегатів? Назвіть їх.
10. Що таке грошовий обіг?

II. Теоретичні основи ринкової економіки (мікроекономіка)

Тема 7. Теоретичні основи ринку

Вивчення цієї теми варто розпочати з поняття *"ринку як способу господарювання"*. Ринок як спосіб господарювання становить собою обмін, організований за законами товарного виробництва та обігу. З одного боку ринкове господарство ототожнюється з процесом товарного виробництва, з другого – товарне виробництво, в свою чергу, є такою організацією господарства, коли продукти виробляються для обміну, купівлі-продажу.

Другим важливим питанням теми є *сучасний ринок*. Для ринку характерними є: економічна свобода, конкуренція, мобільність ресурсів, автономність дій учасників ринку, вичерпна поінформованість суб'єктів,

соціалізація та глобалізація економічних зв'язків. Ринковий механізм діє на основі економічних законів: попиту, пропозиції, рівноважної ціни, конкуренції тощо. Важливо зазначити, що ринковий механізм проявляється як примусовий механізм, оскільки змушує підприємців, які переслідують одну ціль - отримання прибутку - діяти врешті-решт на користь споживачів.

При вивченні наступного питання варто дослідити необхідність і сутність інфраструктури ринку. Інфраструктура ринку покликана забезпечувати цивілізовані стосунки між суб'єктами через функції. *Інфраструктура ринку – це сукупність підприємств, установ, організацій які забезпечують просування товару від виробника до споживача, тобто нормальне функціонування ринку.* Далі можна дослідити необхідність і сутність інфраструктури ринку. Оскільки будова інфраструктури ринку дуже складна, варто розглянути її елементи. Інфраструктура ринку покликана забезпечувати цивілізовані стосунки між суб'єктами через свої функції. Розглянемо детальніше деякі елементи інфраструктури ринку. Одним із найважливіших інфраструктур елементів є біржі.

Сучасна ринкова економіка є складною системою господарювання, в якій тісно взаємодіють ринкові закономірності і численні регулюючі інститути, що постійно змінюються. Іншими словами, *ринкова модель – це умовний образ ринкової економіки, побудований з метою спрощення процесу його дослідження.*

Основні поняття: ринок, ринковий сектор, бюджетний сектор, ринкова система, класичний вільний ринок, регульований ринок, соціально орієнтований ринок, домогосподарство, підприємство, держава, соціалізація економіки, інфраструктура ринку, біржа, товарна біржа, фондова біржа, валютна біржа, біржа праці, цінні папери, акції, облігації, вексель, брокери, маклери, маркетинг, консальтнгові фірми, аудиторські фірми.

Питання до самостійного вивчення

1. Еволюція поглядів на ринок та його сучасне трактування.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 8, 10, 11, 17, 33.

Інтернет - ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте ринковий і бюджетний сектори в сучасній ринковій економіці: необхідність і співвідношення.

Завдання 2.

Охарактеризуйте інфраструктуру сучасного ринку як необхідна умова його функціонування.

Перелік питань для самоконтролю

1. Чим ринковий сектор відрізняється від бюджетного?

2. Яку функцію виконує ринкова інфраструктура?
3. Охарактеризуйте сутність ринку?
4. Що є характерним для сучасної ринкової економіки?
5. Які є форми прояву економічної свободи?
6. Що таке інфраструктура ринку?
7. Які основні моделі сучасного ринку?
8. В чому суть фінансово-кредитну підсистему ринкової інфраструктури?
9. В чому суть організаційно-функціональну побудову інфраструктури ринку?
10. Які основні суб'єкти ринкового господарства?

Тема 8. Ринковий механізм

Вивчення цієї теми варто розпочати з дослідження попиту та чинників, що його визначають. *Попит* – це бажання і здатність покупців купувати певні обсяги тих чи інших благ за певних цінах. Базою для виникнення попиту є потреби споживачів. Проте для задоволення цих потреб необхідні певні кошти. Тобто попит можна визначити як платоспроможну потребу споживачів у деяких благах. Тому вираз «платоспроможний попит» є суто публіцистичним штампом, а з економічної точки зору даний вираз є тавтологією, оскільки категорія «попит» передбачає наявність платоспроможності. Якщо попит є неплатоспроможним, то це не попит, а всього лише бажання. Максимальну ринкову ціну, за якою деякі споживачі ще згодні придбати дане благо, називають ціною попиту. Певну кількість блага, відповідну цій ціні називають величиною попиту. Між ринковою ціною блага і тією його величиною, на яку є попит, завжди існує певне співвідношення, і воно є оберненим. *Зворотний взаємозв'язок між ціною та величиною попиту* (чим більша ціна попиту, тим менша його величина, і навпаки) називають *законом попиту*.

Варто звернути увагу на пропозицію та її чинники. *Пропозиція* – це обсяг товарів та послуг, який виробники хочуть і можуть поставити на ринок за різною ціною час за певний проміжок часу. Зміст закону пропозиції полягає в тому, що чим вища ціна (за інших однакових умов), тим більше товару за такою ціною товаровиробники готові запропонувати на ринок упродовж певного проміжку часу, і навпаки чим нижча ціна, тим менше товарів виробник багатиме і зможе поставити на ринок. Індивідуальна пропозиція – це пропозиція одного товаровиробника. Еластичність пропозиції – це чутливість пропозиції до змін, що відбулися в ціні товару, який підприємець готовий поставити на ринок.

Також співвідношення попиту і пропозиції встановлює рівноважну ціну і, у свою чергу, рівноважна ціна врівноважує попит і пропозицію, тобто визначає рівноважну кількість продукту.

Наступне що варто дослідити це ринкове ціноутворення. Воно базується на загальних об'єктивних та суб'єктивних законах у різних суспільствах, головними з яких є закон вартості, закон попиту, закон пропозиції, закон товарно-грошового обігу, закон корисності благ та ін. Ці закони визначають особливості ціноутворення.

Досліджуючи поняття конкуренції у ринковій економіці, визначаємо, що

вона є важливою рушійною силою розвитку ринкової економічної системи. Конкуренцію породжують об'єктивні умови ринкового господарювання: різні форми власності на засоби виробництва; повна економічна відокремленість і свобода вибору господарської діяльності товаровиробників, їх повна економічна залежність від кон'юнктури ринку; боротьба за джерела сировини, ринки збуту виробленої продукції, сфери використання капіталу з метою отримання найбільшого прибутку. *Конкуренція - це суперництвоміж різними учасниками ринкової економіки за найбільш вигідні умови виробництва та реалізації товарів і послуг, за привласнення найбільшого прибутку.* Вона виступає силою, яка мобілізує особистий економічний інтерес і підприємницький потенціал та спрямована на їх максимальну реалізацію.

При вивченні наступного питання варто дослідити поняття монополії. *Монополія – це ринкова структура, при якій одне підприємство є єдиним виробником товару.* Природна монополія являє собою ринкову ситуацію, при якій мінімізація витрат виробництва одиниці продукції досягається при наявності однієї єдиної фірми.

Важливим питанням для розуміння теми є - види та форми монополістичних об'єднань. З точки зору суспільної форми найповніше сутність монополій у сфері виробництва і обміну виявляється у розвитку форм монополій у промисловості. Ці форми називають більшість підручників, але з боку відносин економічної власності, як правило, не характеризують. Першою зі сфер суспільного відтворення монополізується сфера обміну. На цій основі виникають найпростіші форми монополістичних об'єднань — картелі та складніші форми монополістичних об'єднань виникають тоді, коли процес монополізації поширюється на сферу безпосереднього виробництва. Тоді виникає необхідність об'єднання у межах однієї корпорації послідовних, взаємопов'язаних виробництв кількох галузей промисловості — вертикальної інтеграції або комбінування. Наприклад, у межах велетенських автомобільних корпорацій можуть об'єднуватись підприємства, що видобувають сировину, виплавляють сталь, виготовляють автомобілі тощо. На цій основі з'являється така форма монополістичних об'єднань, як трест, синдикати. За допомогою механізму міжгалузевої конкуренції та переливання капіталів вертикальна інтеграція переростає в диверсифікацію — *процес проникнення капіталу монополії в галузі, безпосередньо не пов'язані з основною сферою її діяльності.* На основі диверсифікації виникає сучасна основна форма монополістичних об'єднань — багатогалузевий концерн. Із 500 наймогутніших монополій США понад 90% існують у формі багатогалузевих концернів. У 60-ті роки XX ст. в США та деяких інших розвинутих країнах з'явилися і почали зростати конгломерати.

Закон конкуренції – один з найважливіших загальних економічних законів товарного виробництва, який виражає постійну залежність між собою учасників процесу виробництва і споживання товарів, їх постійну боротьбу, яка примушує удосконалювати процес виробництва, застосовувати досягнення науково-технічного прогресу, впроваджувати нові форми організації виробництва, прогресивні системи заробітної плати, тобто здійснювати все, що дає змогу завоювати ринок. Постійний тиск конкуренції – важлива рушійна

сила суспільного розвитку. Вона також є важливим регулятором пропорцій виробництва і споживання. Але такий ринковий феномен як монополія не залежить від інших підприємств та компаній, тобто конкуренція відсутня. Коли має місце природня монополія, неможливе використання жодної альтернативи що до неї і тому єдиним шляхом її подальшого розвитку (або запобігання деградації) та попередження зловживання її монопольного становища є державне регулювання. В економіці будь-якої держави існують природні монополії – окремі випадки і сфери господарювання, в яких монополістична організація є економічно неминучою і обґрунтованою. В цих сферах суспільство виробило зовсім іншу тактику поведінки: не конкурентну боротьбу, а жорсткий державний контроль.

Вивчення теми буде неповним без дослідження монополістичної конкуренції. Монополістична конкуренція - це така ринкова ситуація, за якої відносно велика кількість невеликих виробників пропонують схожу, але не ідентичну продукцію. Монопольна ціна - ціна, що встановлюється суб'єктом господарювання, що займає монопольне становище на ринку, і призводить до обмеження конкуренції або порушення прав споживача.

І останнє, але не менш важливе це економічні наслідки монополізму та антимонопольне законодавство. Економічні наслідки монополії в економіці будь-якої країни можуть бути як позитивні так і негативні. До позитивних слід віднести значні можливості для впровадження у виробництво досягнень НТП, можливість економити на масштабах виробництва при природній монополії, наявність в економіці держави економічно міцних та стабільних підприємств. Негативними наслідками монополії є встановлення монопольних цін; обмеження конкуренції; вкладання капіталу в прибуткові галузі, що призводить до зменшення інвестицій в суспільно-необхідні галузі; витрати значних ресурсів на підтримання монопольної влади. Згідно з українським антимонопольним законодавством заборонено зловживання монопольним становищем, дискримінація підприємств органами влади, встановлення дискримінаційних цін і нав'язування умов, що ставлять контрагентів у нерівне становище на товарному ринку, антиконкурентні узгоджені дії і процеси концентрації, що можуть призвести до утворення монополій. Відмітними рисами антимонопольного законодавства України є ведення Переліків монопольних утворень і регулювання дій, кваліфікованих як дискримінація підприємств органами влади і самоврядування.

Основні поняття: ринковий механізм, суб'єкти ринкової економіки, попит, закон попиту, ринковий попит, пропозиція, закон пропозиції, еластичність, еластичність попиту, еластичність пропозиції, конкуренція, конкурентна політика, монополія, монополізація, монополістична конкуренція, природна монополія, концерн, конгломерат, синдикат, олігополія, монопсонія, конкурентне законодавство, концентрація капіталу.

Питання до самостійного вивчення

1. Аналіз еластичності: практичне застосування.
2. Ринкова рівновага та відхилення від неї.
3. Природна монополія в Україні.
4. Антимонopolьне регулювання економіки в Україні.
5. Фінансово-монополістичні групи: сутність та сучасні проблеми..

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5. 6.

Додаткові: 8, 10, 17, 33, 34.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Обґрунтуйте особливості розвитку конкуренції в Україні.

Завдання 2.

Охарактеризуйте монополії в сучасній економіці України.

Завдання 3.

Розкрийте особливості ціноутворення в сучасній ринковій економіці.

Завдання 4.

Опишіть природні монополії в Україні.

Завдання 5.

Розкрийте особливості антимонopolьної політики України.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке монополія і як вона виникає?
2. Що означає переміщення точки по кривій пропозиції ?
3. Який вигляд має функція пропозиції?
4. Зв'язок яких явищ виражає закон попиту?
5. Чому ринкова економіка породжує монополію?
6. Що таке монополісна ціна?
7. Які цінові чинники впливають на пропозицію?
8. Як взаємодія попиту й пропозиції регулює кількість виробленого товару?
9. З чим пов'язаний постійний розвиток ринку як механізму саморегулювання в ринковій економіці?
10. Які види та форми конкуренції?

Тема 9. Капітал як економічна категорія і фактор виробництва

При вивченні даної теми важливо розкрити сутність капіталу як економічної категорії товарного виробництва. Історія розвитку економічної науки засвідчує існування різних підходів до визначення сутності та структури капіталу (предметно-функціональний, соціально-економічний, грошовий, підхід пов'язаний із часом). Важливо дослідити генезис поняття капіталу.

Узагальнюючи різні точки зору на сутність капіталу можна дати визначення: *капітал (від лат. capitalis – головний) – самозростаюча авансована вартість; вкладення, які дають змогу отримати дохід*. Обґрунтовуючи різні теорії капіталу, варто звернути увагу на всі трактування його і зокрема на трактування капіталу як фактора виробництва. Капітал як багатоаспектна категорія товарного виробництва має ряд форм. При вивченні цього питання важливо охарактеризувати їх, зважаючи на різноманітні критерії їх визначення, також, при вивченні даного питання важливо визначити матеріально-речовий зміст капіталу та його соціально-економічну форму. *Матеріально-речовий зміст капіталу*, що формують речові та особисті, фінансові та інтелектуальні фактори товарного виробництва, його продукти (товари та послуги), які обслуговують процес створення економічних благ та їх просування у сфері виробництва, обміну, споживання. *Соціально-економічну форму капіталу* визначає взаємодіючий рух підприємницької та особистої власності економічних суб'єктів у процесі їх виробничо-господарської, комерційної діяльності та отримання відповідних доходів.

Визначальною формою функціонування капіталу є *промисловий капітал*. Він діє у сфері матеріального виробництва. Тому необхідно визначити сутність кругообігу капіталу, його стадії та функціональні форми. *Кругообіг промислового капіталу – це процес руху капіталу, який охоплює 3 стадії, де він послідовно набуває трьох різних форм, кожна з яких виконує певну функцію, а саме: перша стадія*. Підприємство, насамперед, авансує кошти для придбання необхідних факторів виробництва, тобто елементів постійного та змінного капіталу (засобів виробництва ЗВ та робочої сили РС). Отже, капітал починає свій рух у сфері обігу як грошовий капітал, *друга стадія*. За наявності ЗВ та РС починається виробничий процес. Капітал тут виступатиме як виробничий капітал, функцією якого є виробництво товару і додаткової вартості, *третья стадія*. Для одержання вартості і додаткової вартості у грошовій формі треба реалізувати на ринку вироблений товар. Капітал набуває форми товарного капіталу, функцією якого є реалізація товару і одержання додаткової вартості у грошовій формі.

Варто з'ясувати особливості обороту капіталу його час та складові частини. *Кругообіг капіталу, що визначається не як окремих акт, а як періодичний процес, називається оборотом капіталу*. *Перший вимір швидкості обороту капіталу* — відрізок часу, протягом якого до підприємця у вигляді виручки повертається вся грошова сума авансованого капіталу, що зросла на величину прибутку. Цей відрізок часу становить один оборот. *Другий вимір швидкості обороту капіталу* — кількість обертів авансованого капіталу за рік. Слід дослідити структуру продуктивного капіталу: основний та оборотний капітал. *Основний капітал* — це та частина продуктивного капіталу, яка повністю бере участь у виробництві й тривалий час (більше року) зберігає свою споживчу вартість, а вартість його переноситься частинами на продукцію, яка виробляється, впродовж усього періоду використання і повертається до свого власника теж по частинах, в міру реалізації готової продукції. *Оборотний капітал* — це частина продуктивного капіталу, яка впродовж одного періоду виробництва втрачає свою стару споживчу

вартість, а її вартість повністю переноситься у вартість товару, що виробляється, і повністю повертається до свого власника у грошовій формі після реалізації товару.

Важливим питанням при вивченні цієї теми є те, що основний виробничий капітал у процесі його тривалого використання зношується фізично та морально. Фізичний, або матеріальний, знос – це поступова втрата основним виробничим капіталом своєї функціональної придатності в процесі використання й невикористання (під дією сил природи: сонця, вітру, вологи тощо). Моральний знос (старіння) – це знецінення основного капіталу внаслідок появи на ринку: 1) дешевших аналогів цього капіталу, або 2) технічно більш досконаліших, продуктивніших. Моральне знецінення капіталу негативно відбивається на конкурентоспроможності і фінансовому стані підприємства. Фізично зношуючись, основний капітал відповідно втрачає і свою вартість. Однак вартість зносу капіталу не зникає безслідно, а переноситься на створювану ним продукцію. Процес перенесення вартості основного капіталу в міру його зносу на створювану продукцію (послуги) називається *амортизацією* (від лат. — погашення). Дослідити економічне призначення та норми в умовах сучасної НТР. *Норма амортизації* – це відношення суми амортизаційних відрахувань до вартості основного капіталу.

Основні поняття: капітал, власний капітал, основний капітал, оборотний капітал, залучений капітал, постійний капітал, реальний капітал, фіктивний капітал, міжнародний капітал, кругооборот промислового капіталу, оборот капіталу, зношення капіталу, моральне зношення, фізичне зношення бухгалтерський прибуток, економічний прибуток, нормальний прибуток, монопольний прибуток, амортизація, чистий прибуток.

Питання до самостійного вивчення

1. Амортизація, її суть, економічне призначення та норми в умовах сучасної НТР.
2. Економічна роль прибутку.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 16, 17, 20, 33.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Опишіть еволюцію теорій капіталу.

Завдання 2.

Охарактеризуйте людський капітал як фактор економічного зростання.

Завдання 3.

Охарактеризуйте соціальний капітал як елемент сталого розвитку.

Завдання 4.

Охарактеризуйте сучасні методи амортизації та особливості амортизаційної політики.

Перелік питань для самоконтролю

1. Чому капітал функціонує як авансована товарно-грошова вартість?
2. Що означає капітал як фактор виробництва?
3. Що таке амортизація основного капіталу?
4. Яких функціональних форм набуває промисловий капітал у процесі свого руху?
5. За якими ознаками розрізняється основний та оборотний капітал?
6. Яка структура часу обороту промислового капіталу?
7. У чому сутність фізичного та морального зносу основного капіталу?
8. Які основні методи амортизації використовуються в сучасних умовах?
9. В чому суть постійний та змінний капітал, в чому між ними різниця?
10. Які умови необхідні для перетворення грошей у капітал?

Тема 10. Галузеві особливості виробництва і функціонування капіталу. Форми прибутку: процент і рента

Вивчення цієї теми варто розпочати з дослідження сутності торговельного капіталу та торговельного прибутку. *Торговельний капітал — особливий вид сукупного капіталу, що базується передусім на найманій праці і функціонує у сфері обігу для ведення торгових операцій, власником якого (капіталу) є окрема група капіталістів. Торговельний прибуток — прибуток, створений працею найманих працівників (у сфері торгівлі) і торговельних функціонуючих капіталістів, а також отриманий внаслідок перерозподілу частини доходів з різних секторів економіки і від різних верств населення, який привласнюється після реалізації товарів і послуг.*

Наступне, що потрібно дослідити це особливості функціонування позичкового капіталу та дохід на нього. *Позичковий капітал - це грошовий капітал, який передається підприємцем-власником підприємцю-позичальнику в тимчасове користування за відповідну плату з метою отримання прибутку.* Основною функцією позичкового капіталу є грошове обслуговування суб'єктів ринкового господарювання, що забезпечує стабільність їхньої діяльності, прискорює швидкість обігу їхнього капіталу. Особливість позичкового капіталу полягає в тому, що він безпосередньо авансується у виробничу сферу не його власником, а зовсім іншою особою підприємцем-позичальником. З моменту переходу капіталу з рук у руки відбувається і його роздвоєння на капітал-власність, який приносить своєму власнику дохід у формі відсотка, і капітал-функцію, який приносить прибуток (підприємницький дохід) підприємцю-позичальнику.

Кредит є конкретною формою руху позичкового капіталу. Сутність кредиту - мобілізація тимчасових вільних грошових коштів і розміщення їх на умовах повернення й прибутковості. Сукупність кредитно-фінансових установ, що здійснюють мобілізацію вільних грошових ресурсів і надають їх у позику, називається кредитною системою. До її структури входять: банки; інвестиційні та страхові компанії; фонди грошових ресурсів. Наявність кредитних відносин

передбачає використання тимчасово вільних грошових коштів, власники яких готові надати їх на певний строк за винагороду (відсоток) підприємцям, бажаючим вкласти їх у підприємницьку діяльність.

Кредит є однією з найскладніших економічних категорій. Передумовою його історичного генезису було майнове розшарування суспільства в період розкладу первіснообщинного ладу. Але характеру об'єктивної необхідності він набув лише за умов становлення і розвитку товарно-грошових відносин. З часом розвиваються різні форми (товарна та грошова) і види (комерційний, банківський, споживчий, іпотечний та ін.) кредиту, виникли відповідні економічні інститути, які акумулюють і перерозподіляють кредитні ресурси-банки, постійно розширювалась сфера функціонування, яка відіграє важливу роль у забезпеченні неперервності процесу відтворення, а конкретніше-неперервності продукту в процесі його руху.

Наступне, на що варто звернути увагу - це *земельна рента* її форми та механізм утворення, а також орендна плата та її структура. Складовою аграрних відносин є рентні відносини. З виникненням власності на землю виникає їй відповідна її форма доходу—земельна рента. Рента є економічною формою реалізації власності. Тому зі зміною відносин власності з'являються нові форми земельної ренти. Диференціальна і монополярна ренти. За феодалізму рента як економічна форма реалізації власності феодала на землю виступала спочатку як панщина, пізніше — оброк, на зміну якому в період розпаду цього ладу прийшла грошова форма. *Земельна рента (за капіталізму) — орендна плата землевласнику за тимчасове користування землею орендарем та відносини економічної власності, які при цьому розвиваються.* Якщо на цій землі є споруди (склади, іригаційна система та ін.), то орендар додатково платить за користування ними. У цьому разі орендна плата більша за ренту.

Також потрібно зазначити про ринок земельних ресурсів, попит та пропозицію на землю та ціну землі. *Попитта пропозиція- економічна модель, що описує процес ціноутворення на ринку. Земля- першоджерело речових благ. Вона не є продуктом праці, але, будучи залученою у виробничу діяльність людей, стає всезагальним засобом праці. Земля- специфічний господарський ресурс, цінність якого(а також попит) постійно зростає.* Це пов'язано з двома обставинами: 1) збільшенням попиту на сільськогосподарську продукцію (як на продукти харчування, так і сировину для промисловості) внаслідок зростання чисельності населення, його потреб; 2) скороченням природних ресурсів з огляду на ерозію ґрунтів і вилучення земель під промислове і міське будівництво. У результаті спостерігається тенденція скорочення господарських угідь на душу населення. *Ціна землі - це капіталізована рента, покупець назавжди купує право отримувати земельну ренту.* Потрібно зазначити, що купівля землі передбачає отримання доходу (ренти) не протягом 1, 2 чи 10 років, а протягом невизначеного часу. Відповідно при розрахунку ціни землі величина t (фактор часу) не враховується. Однак рівень ціни землі на практиці коректується додатковими чинниками, такими як: попит на землю, швидка урбанізація, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, інфляція, державне регулювання економіки тощо.

І останнє, але не менш важливе - це сучасні проблеми реформування та розвитку аграрного сектору України. В умовах євроатлантичної інтеграції одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки є розвиток аграрного сектору. Україна, маючи потужний земельний фонд здатна забезпечити якісною сільськогосподарською продукцією не тільки вітчизняний ринок, а й стати одним із найпотужніших експортерів сільськогосподарської продукції на світовий ринок. Потенціал сільського господарства в Україні використовується не на повну потужність. Однією з причин є висока затратність виробництва сільськогосподарської продукції, брак коштів, необхідних на купівлю високоякісного насіння, мінеральних добрив, дизельного пального, сучасної техніки. Проблеми сільськогосподарського виробництва супроводжуються низькою демографічною ситуацією (смертність перевищує народжуваність), тому необхідна підтримка сільськогосподарського виробника державою. Потрібно розв'язати протиріччя щодо власності на землю: на державному рівні закріпити довічне успадкування володіння землею суб'єктом господарювання з правом передавання у спадщину, дарування, продажу відповідно до реально встановленої вартості.

Основні поняття: торговельний капітал, торговельний прибуток, банк, прибуток банку, позичковий капітал, відсоток, кредит, аграрні відносини, земля як фактор виробництва, ціна землі, дисконтування, рента, монопольна рента, абсолютна рента, витрати обігу.

Питання до самостійного вивчення

1. Роль кредиту у функціонуванні сучасного ринкового господарства.
2. Агропромислова інтеграція і агропромисловий комплекс.
3. Державна політика регулювання та підтримки сільськогосподарського виробництва.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 3, 2, 4, 5, 6.

Додаткові: 17, 33.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Опишіть генезис торговельного та позичкового капіталу.

Завдання 2.

Охарактеризуйте значення аграрного сектору в економіці України.

Завдання 3.

Охарактеризуйте ринок землі в Україні його стан та перспективи розвитку.

Завдання 4.

Охарактеризуйте особливості дії економічних законів в аграрному секторі.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке земельна рента?
2. Які є форми земельної ренти?

3. Яку визначення кредиту?
4. Яка структура аграрних відносин?
5. Які витрати обігу?
6. Що називається кредитною системою?
7. Як визначається земля як фактор виробництва?
8. Які складові структури кредитної системи?
9. В чому полягає природа торговельного прибутку?
10. Які є види кредиту?

Тема 11. Доходи і заробітна плата

Вивчення даної теми варто почати з дослідження сутності доходу як економічної категорії. *Дохід - це багатогранне економічне поняття, яке застосовується у різних значеннях, зокрема у широкому та вузькому.* Також варто зазначити, що в економічній теорії доходи класифікуються за сімома ознаками.

При вивченні наступного питання слід дослідити *диференціацію доходів*. Варто підкреслити, що *диференціація доходів* складається під впливом різноманітних факторів, що мають економічну, демографічну та політичну природу. Також потрібно виділити причини нерівномірності розподілу доходів. Вивчення питання буде неповним без дослідження *кривої Лоренца*. Вона показує розподіл доходів і будується за реальними даними, це крива розподілу. Існують *чотири* способи розв'язання проблеми нерівності доходів. Також, вам слід звернути увагу на *коефіцієнт концентрації доходів* або *коефіцієнт Джині*. Потрібно запам'ятати, що *коефіцієнт Джині* показує характер розподілу всієї суми доходів населення між окремими групами.

Досліджуючи поняття *заробітна плата*, визначаємо, що це винагорода, обчислена як правило, у грошовому еквіваленті, яку власник або уповноважений ним орган, виплачує працівникові за виконану роботу. Варто зосередити увагу на *трьох* основних моделях заробітної плати: ринкова, колективна та державна. *Мінімальна заробітна плата - це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту працю, нижче якої не може проводитися оплата за виконану роботу.* Слід звернути увагу на те, що розрізняють дві основні форми заробітної плати: *погодинну* та *відрядну*. Приділіть увагу, при вивченні цього питання, також системам заробітної плати.

Основні поняття: дохід, заробітна плата, мінімальна заробітна плата, диференціація доходів, коефіцієнт Джині, крива Лоренца, погодинна зарплата, відрядна заробітна плата, граничний дохід, середній дохід.

Питання до самостійного вивчення

1. Організація заробітної плати в умовах ринкової економіки. Мінімальна заробітна плата.
2. Дохід від індивідуальної трудової діяльності.
3. Заощадження як необхідний елемент у структурі сімейних доходів.
4. Соціальні аспекти економічних відносин. Рівень та якість життя населення.
5. Прожитковий мінімум. Бідність і процеси маргіналізації населення.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 17.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Опишіть причини та засоби зменшення нерівності у розподілі доходів.

Завдання 2.

Охарактеризуйте сутність, види та джерела формування доходів.

Питання для самоконтролю

1. Що таке дохід?
2. Щ за критерії, за якими класифікуються доходи?
3. Що таке заробітна плата?
4. Які три основні моделі заробітної плати?
5. Що таке мінімальна заробітна плата?
6. Які основні форми заробітної плати.
7. Яка крива відображає диференціацію доходів?
8. Які причини нерівномірності розподілу доходів виділяють?
9. Що показує криву Лоренца?
10. Що показує коефіцієнт Джині?

Тема 12. Теорія поведінки споживача

Вивчення цієї теми варто розпочати з поняття *«споживач як суб'єкт ринкових відносин»* — це людина, яка прагне максимального задоволення потреб шляхом споживання корисних якостей економічних благ і послуг з урахуванням існуючих обмежень у доходах та цінах. В основі вирішення цих та інших питань лежать стимули — спонукальні мотиви, обумовлені сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішні фактори формує господарське середовище, основними параметрами якого є ринкова кон'юнктура, інноваційна політика виробника, система ціноутворення та ін. До внутрішніх факторів належать первинні мотиви, бажання покупців тощо. Сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів і зумовлює спонукування споживачів

Другим важливим питанням теми є уподобання та переваги споживача. Основі формування ринкового попиту лежать рішення споживачів. Модель поведінки споживача будується за загальними правилами мікроекономічного моделювання і включає три основних елементи: мету, обмеження, вибір. Мета споживача полягає в отриманні якомога більшого задоволення від споживання певного набору благ, тобто в максимізації корисності. *Обмеження* — це всі обставини, які не дозволяють споживачу отримати все, що забажається, найважливішими з них є ціни товарів і послуг та дохід споживача. Вибір полягає у прийнятті та реалізації рішення щодо обсягу і структури споживчого набору за даних обмежень, який дозволив би максимізувати задоволення потреб.

При вивченні наступного питання варто дослідити поняття «корисність». *Корисність — виключно індивідуальне поняття: те, що для одного споживача може мати високу корисність, іншим може сприйматися як антиблаго* (наприклад, кава, сигарети, алкоголь). Відносно цих благ термін "корисність" має певну невідповідність, тому економісти давно намагаються замінити його. У теорії споживання *функція корисності* є числовим представленням відношення переваги, тобто здатності споживача порівнювати споживчі набори. Функція корисності присвоює наборам числа у такий спосіб, що кращим наборам присвоюється більше число, а наборам, які перебувають у відношенні байдужості-те саме число.

Не менш важливим питанням є поняття *крива байдужості-це крива, яка виявляє комбінації економічних благ, які забезпечують однаковий рівень задоволення для споживача*. Криві байдужості мають певні властивості: криві байдужості мають від'ємний нахил; криві байдужості випуклі до початку координат. Це означає, що кут нахилу кривій байдужості до горизонтальної осі зменшується при збільшенні споживання блага, величина якого відображається на цій осі. Криві байдужості не перетинаються, через будь яку точку можна провести лише одну криву байдужості. Набори товарів на кривих, більш віддалених від початку координат, відповідають вищому ступеню споживчого задоволення.

Питання економічний суб'єкт у своїй діяльності прагне досягнути максимальної корисності. Проте його можливості, як правило, далеко не безмежні, тобто здатність суб'єкта задовольняти свої переваги визначаються з *допомогою бюджетного обмеження*. Бюджет індивіда визначається доходом. У теорії споживання бюджетне обмеження показує які набори товарів та послуг може придбати споживач, маючи певну суму (бюджет) при заданих цінах. Бюджетне обмеження є, поряд із відношенням переваги, базовим поняттям при формальній постановці задачі максимізації корисності.

Важлива звернути увагу на проблему рівноваги споживача та її умови. Рівновага споживача відповідає такій комбінації товарів, яка максимізує корисність при даних бюджетних обмеженнях. Така рівновага передбачає, що щойно споживач отримає цей набір товарів, у нього зникає стимул змінювати цей набір на інший.

Основні поняття: другий закон Госсена, функція корисності, сукупна корисність, гранична корисність, карта кривих байдужості, потреба, корисність, теорія корисності, крива байдужості, бюджетне обмеження.

Питання до самостійного вивчення

1. Поведінка споживача та фактори, що її визначають.
2. Використання аналізу кривих байдужості для пояснення вибору споживача.
3. Криві «доходів-споживача» та крива Енгеля.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 33.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте споживача як суб'єкт ринкових відносин.

Завдання 2.

Поясніть теорію корисності.

Перелік питань для самоконтролю

1. Яка різниця між сукупною та граничною корисністю?
2. В чому полягає зміст закону спадної граничної корисності?
3. Які основні риси кривої байдужості?
4. В чому економічний зміст граничної норми заміщення?
5. Які є види кривих байдужості?
6. Які основні властивості бюджетної лінії?
7. Як зміна доходу впливає на бюджетну лінію?
8. Як зміниться бюджетна лінія під впливом зміни ціни?
9. Які умови необхідні для існування рівноваги споживача?
10. Які причини можуть призвести до зміни рівноваги споживача? До яких наслідків це призведе?

Тема 13. Підприємство в умовах ринкового господарювання

Вивчення цієї теми варто розпочати з визначення змісту підприємництва, адже, як нам відомо, поняття «підприємництво» розглядається як різноаспектне. Варто звернути увагу на категорії суб'єктів підприємницької діяльності, тому що чинне законодавство України обмежує можливість займатись підприємництвом деяким категоріям людей. Будь-яка економічна діяльність має бути доцільною, потрібно чітко розуміти її мету.

Також підприємництву характерні певні риси та засади (принципи), і для глибшого вивчення цієї теми слід їх розібрати. При дослідженні цього питання важливою є інформація про форми організації підприємств. Для зручності можна перерахувати ці форми: індивідуальне, товариство, корпорація. Доречно буде розглянути кожну із них. Розпочнемо з *індивідуального підприємства*, яке є власністю однієї особи, яка покладає на себе відповідальність за управління. Варто зазначити, що ця форма організації має однакову кількість переваг та недоліків. Наступне, що варто дослідити це товариство. Товариство ґрунтується на спільному формуванні статутного капіталу та на розподілі прав. Бувають повні товариства та змішані. Ця форма організації підприємства є досить вигідною, адже фінансові можливості зростають, а ризик банкрутства зменшується. Проте, найбільшим недоліком товариств є розбіжності у прийнятті управлінських рішень. І ще одна форма – корпорація (акціонерне товариство). Існують акціонерні товариства закритого (ЗАТ) та відкритого типу (ВАТ). Різниця у тому, що перші випускають акції без права вільної купівлі-продажу, а другі – випускають акції, які вільно купують та продають. Важливе питання роль об'єднання підприємств у сучасній ринковій економіці. Варто дізнатись які саме форми об'єднання існують: картелі, синдикати, трести та концерни.

Ще одне важливе питання для вивчення - *витрати виробництва*. Насамперед, використання робочої сили, засобів та предметів праці за економічним змістом представляє собою витрати виробництва. Вони поділяються на зовнішні (явні) та внутрішні (неявні). Виокремлення явних та неявних витрат відображає два підходи до розуміння природи затрат фірми : бухгалтерський підхід (передбачає врахування зовнішніх витрат) та економічний підхід (враховує не лише зовнішні, але й внутрішні витрати). Варто зауважити, що економічні витрати відрізняються від бухгалтерських на величину альтернативної вартості власних ресурсів. Також потрібно знати, що розрізняють витрати фірми у довгостроковому та короткостроковому періоді.

Наступне, на що потрібно звернути увагу – це *принципи поведінки суб'єктів господарювання на ринку*. Особливе місце займає *принцип соціального партнерства*, який належить до базових, а відтак визначає розвинуту ринкову економіку як соціально орієнтовану. Другим важливим принципом поведінки на ринку є *принцип свободи підприємництва*. Зауважте, що ці принципи конкретизуються через певні локальні засади саморегуляції господарської поведінки. З метою формування сприятливого економічного середовища треба розробити й дотримуватися також певних етичних норм поведінки суб'єктів господарювання на будь-якому ринку. Вони поряд з загальними етичними цінностями включають також правила етичної поведінки в бізнесі. Усе це разом сприяє формуванню іміджу фірми як надійного партнера.

І останнє, але не менш важливе питання для вивчення – це *ринково-конкурентне середовище*. Спочатку слід зрозуміти основне положення: конкуренція – це ключовий елемент ринку, немає конкуренції – немає ринку. Запам'ятайте, що у кожній галузі формується власне конкурентне середовище, саме тому підприємство повинно правильно оцінити його конкурентів та їх інтереси, щоб виробити найбільш ефективні конкурентні стратегії. З цією метою і проводиться конкурентний аналіз.

Основні поняття: підприємництво, підприємство, об'єкт підприємництва, товариство, повне товариство, змішане товариство, корпорація, картель, синдикат, трест, концерн, конгломерат, диверсифікати, фінансово-промислові групи, витрати виробництва, конкурентне середовище, конкурентний аналіз, конкурентна перевага.

Питання до самостійного вивчення

1. Акціонерно-корпоративний капітал.
2. Ринок цінних паперів.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 17, 33.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте проблеми та перспективи розвитку підприємницької діяльності в Україні.

Завдання 2.

Охарактеризуйте гнучкість підприємства як виробничої системи в ринкових умовах.

Завдання 3.

Охарактеризуйте акціонерно-корпоративний капітал та ринок цінних паперів.

Завдання 4.

Охарактеризуйте види ринкового господарювання та принцип соціального партнерства.

Перелік питань для самоконтролю

1. Які є форми організації підприємств?
2. Яка мета підприємницької діяльності ?
3. Що таке корпорація ? Охарактеризуйте її.
4. Які бувають витрати виробництва ?
5. Яка різниця між економічними витратами та бухгалтерськими ?
6. Що визначає принцип соціального партнерства ?
7. З якою метою створюються етичні норми поведінки суб'єктів підприємницької діяльності?
8. Що сприяє формуванню іміджу фірми ?
9. Що таке конкурентне середовище підприємства ?
10. Що таке принцип свободи підприємства ?

III. Суспільне відтворення та економічне зростання (макроекономіка)

Тема 14. Сутність процесу суспільного відтворення. Відтворення національного продукту і національного багатства

При вивченні теми слід розкрити зміст процесу суспільного відтворення. *Суспільне відтворення - це економічний процес, в якому власне виробництво, розподіл, обмін та споживання постійно повторюються та відновлюються через результат виробництва - продукт, через відновлення ресурсів, з яких виробляється продукт, якщо ці ресурси є відновлюваними, та залучення нових невідновлюваних ресурсів, а також через відновлення та розвиток форм і методів організації праці.* Дослідження проблеми суспільного відтворення продовжити вивченням його видів та динаміки. Важливо вивчити умови реалізації та відтворення суспільного продукту. Потрібно дослідити просте, розширене, і звужене відтворення. Розкрити особливості відтворення національного продукту та національного багатства. Деталізувати умови розширеного відтворення та шляхи розв'язання екологічних проблем в Україні.

Дослідженню відтворення національного продукту та національного багатства відведено особливе місце. Національне багатство безпосередньо пов'язане з виробництвом національного продукту і його відтворенням. Воно зростає і збільшується насамперед за рахунок національного продукту, який відтворюється на розширеній основі. *Національне багатство — це сукупність*

матеріальних благ, нагромаджених суспільством за всю його історію. Особливої актуальності в сучасних умовах набувають дослідження, формування і розвиток нематеріальних форм багатства, пов'язаних з людиною. Нематеріальне багатство суспільства-це ті його елементи, що перш за все визначають якість робочої сили-науково-технічний, освітній, культурний потенціал. Серед категорій, які характеризують процеси суспільного відтворення, національному багатству притаманне те, що з одного боку воно безпосередньо пов'язане з виробництвом національного доходу та його відтворенням. Воно зростає за рахунок вказаного доходу в тому разі, коли він відтворюється на розширеній основі. З іншого боку, від його обсягів та якісного складу значною мірою залежать масштаби розширеного відтворення, рівень добробуту народу. Обсяги національного багатства є свідченням економічної потужності країни. У широкому розумінні слова до національного багатства слід включати те, чим в тій чи іншій формі володіє нація.

Важливо ознайомитись із системою національних рахунків (СНР) та її еволюцією. *СНР – це система, що об'єднує масиви статистичних даних у масштабах всієї економіки на основі балансового методу.* Виділяють два етапи розвитку СНР: до Другої світової війни та після Другої світової війни. Система національних рахунків найстрімкіше розвивалась в умовах екстремальних подій, що виникали в житті суспільства. Перша світова війна, Велика депресія 1929-1933 рр., Друга світова війна ставили перед урядами держав завдання, вирішення яких вимагало знання інформації про агреговані показники, які б відображали пропорції національної економіки. Нині переважна частина країн світу при розробці своїх національних рахунків використовує Систему національних рахунків, ухвалену Статистичною комісією ООН у 1993 р. Також слід звернути увагу на побудову СНР. Побудова СНР ґрунтується на двох основних теоретичних концепціях: розширеного трактування виробництва та первинних доходів. Розглянути зміст цих концепцій. Необхідно дізнатися й про принципи побудови СНР. Дослідіть співвідношення між основними показниками СНР: чистий національний продукт, національний дохід, особистий дохід, дохід кінцевого використання.

Варто дослідити основні категорії системи національних рахунків. Вони включають в себе: додану вартість, інституційні одиниці, сектори, операції, рахунки.

Висвітліть способи обчислення валового внутрішнього продукту. Використовують три способи визначення величини *ВВП (ВНП)*: виробничий метод, розподільчий та метод визначення ВВП за потоком витрат.

Важливим питанням є дослідження змісту макроекономічних показників у системі національних рахунків. Проаналізуйте основні макроекономічні показники: національний обсяг виробництва, загальний рівень цін, зайнятість. На основі ВВП або ВНП розраховується цілий ряд показників, які тим чи іншим чином відображають різні сторони діяльності економічних суб'єктів, а саме: *чистий внутрішній продукт (ЧВП), національний дохід (НД), особистий дохід (ОД), дохід кінцевого використання (ДКВ).* Особливістю всіх вищенаведених макроекономічних показників є те, що вони обчислюються на базі ВВП і тому не враховують цілий ряд факторів, які відображають рівень досягнутого нацією економічного добробуту.

Проаналізуйте визначення індексів. Окремо виділіть індекс цін, який розрахований для сукупності товарів і послуг, що входять до складу ВВП, називається дефлятором ВВП. Оскільки на цей індекс впливають структурні зрушення, які компенсують підвищення цін на окремі товари, вважається, що дефлятор ВВП недооцінює зростання загального рівня цін. Разом з дефлятором ВВП розраховується індекс споживчих цін. Індекс споживчих цін – індекс цін, що розрахований для фіксованого кошика споживчих товарів і послуг.

Основні поняття :виробництво, суспільне відтворення, просте відтворення, звужене відтворення, розширене відтворення, фізичний капітал, система національних рахунків, валовий випуск, резиденти, нерезиденти, індекс споживчих цін, валовий національний продукт, національне багатство.

Питання до самостійного вивчення

1. Теорія відтворення суспільного продукту К. Маркса.
2. Сутність та суперечності економічного та соціального розвитку.
3. Розширене відтворення та шляхи розв'язання екологічних проблем в Україні.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 17, 21, 34.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте матеріальне виробництво в системі суспільного відтворення, його підрозділи та пропорційність.

Завдання 2.

Проаналізуйте систему національних рахунків: становлення та особливості застосування в Україні.

Завдання 3.

Охарактеризуйте національні особливості використання методик національних рахунків у світовій економіці.

Завдання 4.

Опишіть теорію відтворення суспільного продукту К. Маркса.

Завдання 5.

Розкрийте сутність та суперечності економічного та соціального розвитку.

Завдання 6.

Охарактеризуйте розширене відтворення та шляхи розв'язання екологічних проблем в Україні.

Завдання 7.

Охарактеризуйте номінальний та реальний ВВП. Аналіз динаміки показників в Україні за останні 10 років.

Перелік питань для самоконтролю

1. Які види суспільного відтворення?
2. У чому полягає сутність національного багатства?
3. Які основні елементи національного багатства?
4. Які методи розрахунку ВВП?
5. В чому суть системи національних рахунків?
6. Які основні методологічні принципи СНР.
7. Які основні макроекономічні показники, що розраховуються в СНР?
8. В чому особливості окремих методів обчислення ВВП: виробничого, розподільчого та кінцевого використання?
9. У чому полягає суть дефлювання?
10. Що таке суспільне відтворення?

Тема 15. Сукупний попит та сукупна пропозиція. Макроекономічна рівновага

Вивчення цієї теми варто розпочати з *поняття сукупний попит* - це загальний обсяг вітчизняних товарів і послуг, які готові купити домогосподарства, фірми та уряд країни, а також економічні агенти інших країн світу при певному рівні внутрішніх цін. Оскільки сукупний попит має грошову форму, тому зв'язок між рівнем цін та величиною сукупного попиту обумовлений, насамперед, загальними умовами грошового обігу на величину сукупного попиту впливають також фактори, що не пов'язані із зміною рівня цін. Неціновими факторами сукупного попиту є *різноманітні шоки* - раптові зміни умов загальної рівноваги на внутрішніх ринках, викликані заходами економічної політики, незалежними діями економічних агентів, зовнішньоекономічними, політичними та природними чинниками, що впливають на обсяги споживання, інвестицій, державних видатків або на обсяг чистого експорту країни. Цінові фактори сукупного попиту: ефект реальних грошових залишків. Домогосподарства тримають певну частку активів у вигляді готівки, грошей на поточних рахунках та фінансових активів з фіксованими доходами. Запас грошей є багатством, оскільки гроші мають певну купівельну спроможність. Розмір багатства залежить від кількості грошей та рівня цін і вимірюється величиною реальних грошових залишків. Підвищення цін зменшує багатство, тому що купівельна спроможність запасу грошей зменшується. Крім того, підвищення цін призводить до підвищення процентних ставок внаслідок чого вартість облігацій падає.

Другим важливим питанням теми є *сукупна пропозиція* - це загальна кількість кінцевих товарів і послуг, вироблених економікою (у вартісному вираженні), або випуск. Крива сукупної пропозиції - AS показує, який обсяг сукупного випуску може бути запропонований на ринок виробниками при різних значеннях загального рівня цін в економіці. На сукупну пропозицію впливають дві групи факторів: цінові і нецінові. До нецінового відносять зміни в технології, цінах ресурсів, оподаткуванні підприємств. Вплив ціни на сукупну пропозицію характеризують дві моделі: класична і кейнсіанська. Класична модель

характеризує поведінку економіки в довгостроковому періоді. Аналіз сукупної пропозиції в класичній теорії будується, виходячи з наступних умов: обсяг випуску залежить тільки від кількості факторів виробництва (праці і капіталу) й технології і не залежить від рівня цін; зміни у факторах виробництва й технології відбуваються повільно; економіка функціонує в умовах повної зайнятості факторів виробництва, це значить, що обсяг випуску дорівнює потенційному; ціни і номінальна заробітна плата - гнучкі, їхні зміни підтримують рівновагу на ринках.

Варто дослідити проблему *загальної макроекономічної рівноваги - сукупної пропорційності між ресурсами суспільства і їх використанням, виробництвом і споживанням, матеріальними і фінансовими потоками*. Вона настає, коли збалансовані всі існуючі ринки: товарів і послуг, праці та капіталу. Фактично це ідеальний стан макроекономіки, до якого вона постійно прагне, але жодна економічна система досягти цього стану на практиці не може. Правда, ринкова економіка володіє механізмами саморегуляції і досягнення рівноважного стану за рахунок гнучких цін, але ступінь наближення до нього може бути різною - від прийняттого, що дозволяє функціонувати нормально, до критичного, коли економіка знаходиться на межі спаду. Навіть досягнуту макроекономічну рівновагу не можна розглядати як статичний стан, його практично неможливо зберегти, так як існують фактори, що протидіють такого стану. До них відносяться інерційність економічних процесів, тобто нездатність економіки миттєво реагувати на зміну ринкових умов, негативний вплив монополій, зовнішньоекономічних факторів, зайве вплив на економіку з боку держави.

Основні поняття: сукупний попит, сукупна пропозиція, короткострокова рівновага, довгострокова рівновага, ефект багатства, ефект чистого експорту, ефект імпортих закупівель, ефект процентної ставки.

Питання до самостійного вивчення

1. Рівновага сукупного попиту та сукупної пропозиції за класичною та кейнсіанською моделями.
2. Макроекономічна рівновага, її сутність, умови та типи.
3. Теорії макроекономічної рівноваги.

Рекомендовані джерела:

Основні: 3.

Додаткові: 21.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Охарактеризуйте динаміку рівня цін в Україні та її вплив на макроекономічну рівновагу.

Перелік питань для самоконтролю

1. Яке визначення сукупного попиту та сукупної пропозиції?

2. Які основні складові сукупного попиту?
3. Які фактори впливають на споживчий попит?
4. Які цінові та нецінові фактори, які впливають на сукупний попит?
5. Що відображає крива сукупної пропозиції AS?
6. Які нецінові фактори впливають на сукупну пропозицію?
7. Які три варіанти макрорівноваги?
8. Що таке ціна рівноваги?
9. Що таке попит закордону?
10. Які нецінові фактори впливу на попит підприємств?

Тема 16. Циклічні коливання в економіці. Економічне зростання

При вивченні першого питання слід звернути увагу на специфіку циклічності економічного розвитку. Важливо, при вивченні знати як характеризується економічний цикл. Основними фазами економічного циклу є підйом та падіння. Дослідити напрямок та ступінь зміни сукупності показників, які характеризують розвиток народного господарства який називається *економічною кон'юнктурою*. Теорію економічних циклів називають також *теорією кон'юнктури*. Варто зауважити що загальну тривалість циклу вимірюють часом (місяць рік та інше) між двома сусідніми вищими або двома сусідніми нижчими точками економічної активності. Американські вчені *Артур Бернс та Уеслі Клер Мітчелл* дійшли висновку що динаміка рядів випуску та зайнятості зумовлює економічне зростання, яка називається *зростаючим трендом*. Також важливо звернути увагу на цикли 20 століття та сучасні кризи. Важливо дослідити що існує типова криза, яка раптово виникає та вирішується за рахунок саморегуляції ринкового механізму та криза, яка супроводжується інфляцією. Сучасні економічні цикли істотно відрізняються від циклів кінця XIX ст. першої половини XX.

Другим важливим питанням є середні та малі цикли. Важливо зауважити процес *матеріальної основи малих циклів*, що відбуваються у сфері грошових відносин. Та звернути увагу з чим пов'язані *середні цикли*. Слід зауважити, що є основною властивістю промислового циклу. Також малі цикли розмежовуються грошовими кризами, що повторюються з певними закономірностями.

При вивченні наступного питання варто дослідити *великі цикли та довгі хвилі* в економіці. Слід знати, що за тривалістю економічні цикли поділяються на короткі, середні та великі (довгі хвилі). *Довгі хвилі* з періодичністю 40-60 років. Варто зазначити що розробка теорії довгих хвиль була розпочата ще в 19 столітті англійський економіст *Джевонс* висловив ідею про існування довгих економічних хвиль обґрунтувавши її статистично. Також потрібно знати, що в основу теорії довгих хвиль покладено ідею про економічну рівновагу. Довга хвиля триває в середньому 57 років. Слід дослідити, що моральною основою довгих хвиль структурне оновлення економічного зростання.

Наступним важливим питанням є *економічне зростання*. Дослідити

сутність, фактори, основні моделі. Слід зауважити, що існує три типи екстенсивний, змішаний та інтенсивний. Економічне зростання на основі виробничої функції є ізокванта. *Ізокванта - це крива рівновеликих обсягів виробництва за різних комбінацій залучених до виробництва ресурсів.* Лінія О, У відображає економічне зростання. Варто дослідити, на що спрямована макроекономічна теорія.

Вивчення цього питання варто розпочати з механізмів формування інфляційних процесів. В економіці вони визначають самовідтворення інфляції. Альтернативні механізми інфляції виділяють в залежності від того, чи є пріоритетними у формуванні макроекономічної нерівноваги $AD > AS$ фактори попиту або фактори пропозиції. **Як відомо, інфляція попиту** - це надлишок в обіг платіжних засобів, наштовхує на обмежений по тим чи іншим причинам пропозиція товарів і послуг. Інфляція попиту викликається таким явищем як зростання попиту і відповідно зростання цін в процесі господарювання. Зрозуміти інфляцію попиту в моделі AD-AS можна завдяки певній закономірності. Якщо під впливом нецінових факторів підвищується сукупний попит послідовно, то це викликає такі процеси в економіці як: а) починають рости ціни; б) ріст цін виступає стимулюючим фактором до росту виробництва, яке теж росте. Таким чином, інфляція попиту хоча і викликає ріст цін, але вона не є абсолютно шкідливою, оскільки в ході розширення виробництва росте і зайнятість.

Також слід ознайомитись із **інфляцією пропозиції (витрати)** – функціональний тип інфляції, що полягає у підвищенні рівня сукупних цін за зниження обсягів сукупного виробництва (сукупної пропозиції) або зростання грошових витрат на придбання ресурсів виробництва. Відповідно цей тип інфляції теж може бути зображений в моделі AD-AS при аналізі зміщення кривої AS. Якщо ростуть витрати виробництва, то підприємці змушені реагувати ростом цін на свою продукцію. Так підвищення цін впливає на скорочення сукупної пропозиції. При цьому йде скорочення обсягів виробництва. Отже, інфляція пропозиції супроводжується одночасним ростом цін і скороченням виробництва. Якщо скорочується виробництво, то це означає скорочення зайнятості.

Наостанок слід звернути увагу на розрахунок рівняння та темпу інфляції. В економічній літературі відрізняють поняття «рівень інфляції» та «темп інфляції». Рівень інфляції вимірюють за допомогою індексу цін, який відображає процент збільшення вартості “споживчого кошику”. А темп інфляції розраховується як зміна індексу цін. Для визначення рівня інфляції та її прогнозування використовують такі показники: *індекс споживчих цін (ІСЦ)* – показник, що характеризує зміни загального рівня цін і тарифів на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання; *індекс цін виробників (ІЦВ)* – показник зміни цін у сфері промислового виробництва. *Базова інфляція* – показник, що характеризує немонетарні чинники інфляції. *Дефлятор ВВП* – показник зміни цін всіх товарів і послуг, що були вироблені на території країни протягом року. Взагалі індекс цін є відносним показником, тобто

показником без розмірності та чисельно вимірюється цілим числом і десятковим дробом, або у відсотках. На практиці найчастіше застосовуються дві моделі розрахунку індексів цін, тому для більшого розуміння буде доречно розглянути індекси *Ласпейреса та Пааше*.

Важливим питанням є взаємозв'язок безробіття та інфляції, яке емпірично вперше дослідив у 1958 р. англійський економіст *О.Філіпс*, використавши статистику Англії майже за столітній період (1862-1957 рр.). У своїй моделі Філіпс пов'язував безробіття тільки зі змінами номінальної заробітної плати як фактором зростання витрат виробництва та цін. Через кілька років потому американські економісти *П. Семюелсон та Р. Солоу* перевірили правильність моделі Філіпса, підставивши у неї замість росту номінальної зарплати темп інфляції в цілому на прикладі статистичних даних США, і підтвердили її. Власне саме вони і назвали це відкриття "*кривою Філіпса*".

При вивченні теми слід розглянути економічні наслідки безробіття. Безробіття є не тільки економічною, але й серйозною соціальною проблемою. Причому соціальні втрати більш суттєві для суспільства. Узагалі наслідки безробіття дуже різноманітні та масштабні за впливом. Щоб оцінити ступінь цього впливу, доцільно провести дослідження як економічних, так і соціальних наслідків безробіття.

Також слід з'ясувати визначення фактичного рівня безробіття. Щодо виміру рівня природного безробіття, то треба зазначити, що до цього часу не існує надійної методики його обчислення. А це призводить до розходжень у методах оцінки рівня природного безробіття. Безперечним є й те, що рівень природного безробіття може змінюватися у часі в зв'язку із демографічними зрушеннями, тривалим спадом виробництва і економічною політикою, яку проводить уряд країни.

При вивченні теми необхідно ознайомитись з дослідженнями відомого економіста Артура Оукена, який відстежив зв'язок між безробіттям та обсягом ВВП за умови повної зайнятості. Тобто, він вважав, чим більше безробіття, тим більше відстає реальний обсяг ВВП від обсягу за умови повної зайнятості. Суть його закону полягає в тому, що якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний на 1%, то реальний обсяг ВВП відстає на 2,5%. Це співвідношення називають *законом Оукена*.

При вивченні теми варто дослідити сучасний ринок праці України, який характеризується дисбалансом між попитом та пропозицією робочої сили, який відображається у професійно-кваліфікаційній невідповідності. Сучасний ринок праці України характеризується дисбалансом між попитом та пропозицією робочої сили, який відображається у професійно-кваліфікаційній невідповідності. Сьогодні в Україні поряд з надлишковою пропозицією робочої сили існує і незадоволений попит на вакантні робочі місця, однією з причин якого є невідповідність пропонованих вимог фактично наявним у працівників професіям та рівнем кваліфікації.

Основні поняття: потенційний валовий внутрішній продукт, рецесія, депресія, економічний цикл, низхідна фаза великого циклу, висхідна фаза великого циклу, ізокванта, економічна кон'юнктура, інфляція, прихована інфляція, повзуча інфляція, галопуюча інфляція, гіперінфляція, збалансована

інфляція, незбалансована інфляція, очікувана інфляція, неочікувана інфляція, інфляція попиту, інфляція пропозиції, стагфляція, дефляція, безробіття, фрикційне безробіття, структурне безробіття, циклічне безробіття, інституціональне безробіття, природний рівень безробіття, виробничий потенціал економіки, крива Оукена, зайнятість, ринок праці, економічне зростання.

Питання до самостійного вивчення

1. Економічні цикли і кризи: історія і сучасність (з кінця XIII до початку XXI ст.).
2. Кризові явища в економіці України та їх зв'язок з циклічністю.
3. Аналіз інфляційних процесів в Україні.
4. Проблеми збалансованості робочих місць і трудових ресурсів в Україні.
5. Ринок праці України: стан та перспективи.
6. Інвестиції як ключова ланка перетворення структури народного господарства та передумов економічного зростання.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.
Додаткові: 17, 21, 22, 29, 31.
Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Кризові явища в економіці України та їх зв'язок з циклічністю.

Завдання 2.

Економічні цикли та кризи: історія та сучасність.

Завдання 3.

Інвестиції як ключова ланка перетворення структури економіки та передумов економічного зростання.

Завдання 4.

Фактори економічного зростання в Україні.

Завдання 5.

«Довгі хвилі»: історія виникнення та сучасні особливості протікання.

Завдання 6.

Поясніть вимірювання інфляції та методи регулювання інфляції.

Завдання 7.

Проаналізуйте інфляційні процеси в Україні: причини, наслідки й засоби стримування.

Завдання 8.

Проаналізуйте теоретичні підходи до пояснення причин інфляції. Поясніть кейнсіанський і класичний погляд на інфляцію.

Завдання 9.

Розкрийте суть заробітної плати, безробіття та інфляція.

Завдання 10.

Опишіть монетаристське пояснення причин інфляції. Охарактеризуйте криву Філіпса і її сучасну інтерпретацію.

Завдання 11.

Проаналізуйте соціально-економічні наслідки передбачуваної та непередбаченої інфляції.

Завдання 12.

Охарактеризуйте інфляційний податок і сеньйораж. Опишіть криву Лаффера для інфляційного податку.

Завдання 13.

Охарактеризуйте інфляцію та динаміку реальної процентної ставки. Охарактеризуйте принцип Фішера.

Завдання 14.

Проаналізуйте політику зайнятості в Україні.

Завдання 15.

Проаналізуйте ринок праці в Україні.

Завдання 16.

Проаналізуйте безробіття в Україні, проблеми пов'язані цим та шляхи подолання.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке економічний цикл?
2. Назвіть типи циклів?
3. На які види поділяються за тривалістю економічні цикли?
4. Яка різниця між причиною малих циклів та причиною середніх циклів?
5. Що таке економічне зростання?
6. Якою лінією відображається економічне зростання?
7. Які фактори економічного зростання?
8. Які фази економічного циклу?
9. Які особливості сучасних економічних циклів?
10. Що таке рецесія?
11. Дайте визначення інфляції.
12. В чому полягає сутність інфляції і назвіть її основні типи.
13. Які основні причини виникнення інфляції.
14. Назвіть ознаки подавленої інфляції.
15. У яких умовах виникає інфляція?
16. Які є соціально-економічні наслідки інфляції?
17. За допомогою чого вимірюють рівень інфляції?
18. У чому відмінність між інфляцією попиту і інфляцією витрат?
19. Хто програє, а хто виграє в економіці від інфляції?
20. Як розрахувати рівень і темп інфляції?
21. Який взаємозв'язок між безробіттям та інфляцією?
22. Що відображає закону Артура Оукена?
23. Які соціальні наслідки безробіття?
24. Які є види безробіття?
25. Що показує модель кривої Філіпса?
26. Які економічні наслідки безробіття?

27. Який стан ринку праці в Україні?
28. Який розрахувати рівень безробіття?
29. Які види безробіття відносяться до природного?
30. Який стан безробіття в Україні?

Тема 17. Державне регулювання ринкової економіки

Вивчення цієї теми варто розпочати з дослідження держави як суб'єкта економічної системи. Також, ознаомтесь з економічними функціями держави: цільовою, стимулюючою, нормативною (регламентуючою), коригуючою, соціальною, безпосереднім управлінням неринковим сектором економіки та контролюючою. Також, зверніть увагу на такі функції держави як: створення правової бази; захист конкуренції; забезпечення економіки необхідною кількістю грошей; мінімізація негативних екстерналій; розподіл і перерозподіл доходів; виробництво суспільних товарів і благ.

Державне регулювання економіки безпосередньо пов'язане з економічною політикою і спрямоване на її реалізацію. Держава для реалізації цілей своєї економічної політики використовує різні форми і методи, які й утворюють інструментарій державного регулювання економіки. Держава використовує методи прямого (адміністративного) і непрямого (економічного) впливу на економіку. Економічні засоби впливу на господарські процеси припускають використання наступних регулюючих інструментів: державного економічного прогнозування; державного економічного програмування; бюджетно-податкової системи; грошово-кредитної політики; валютної політики; митної політики. Розгляньте основні інструменти та їх роль у регулюванні економіки державою. Дослідіть основні моделі державного регулювання ринкової економіки (неокласичну, неокейнсіанську, монетаристську) та їх еволюцію. Визначте характерні риси змішаної системи управління. Охарактеризуйте види систем макроекономічного регулювання. Визначте національні особливості державного регулювання економіки та основні цілі державного регулювання економіки. Проаналізуйте об'єкти державного регулювання економіки. Ознайомтесь з суб'єкти виконання та суб'єкти впливу. Дізнайтеся про економічну політику держави, політику економічного розвитку: державне коригування економіко-соціального розвитку суспільства.

Важливим питання теми є бюджет та податки як інструменти державного регулювання. *Державний бюджет - це основний фінансовий державний документ, який має силу закону, це централізований грошовий фонд, який знаходиться у розпорядженні уряду.* Головним джерелом доходів держави є податки, обов'язкові внески до бюджету відповідного рівня платниками податків у порядку та на умовах, визначених законодавством. Розгляньте функції податків: фискальну; розподільчу; регулюючу.

Потрібно розкрити сутність та особливості фінансово-кредитного та бюджетного регулювання економіки. *Фінансово-кредитне регулювання національної економіки - це сукупність заходів держави щодо регулювання грошових відносин, які пов'язані з утворенням, розподілом, рухом і використанням фондів грошових коштів виробничого і невиробничого*

призначення з метою забезпечення держави, фірм, підприємств, організацій, фізичних осіб у грошових ресурсах. Дослідіть функціонування кредитно-фінансових установ національної економіки: національного банку держави, його відділень, мережі комерційних банківських установ, інвестиційних компаній та фондів, кредитних спілок тощо. Ознайомтесь із напрямками здійснення фінансово-кредитної політики держави: кейнсіанський підхід, монетарний підхід. Проаналізуйте політику дорогих грошей (передбачається за умови загострення інфляційних процесів у державі: Нацбанк збільшує норми резервів комерційних банків - скорочується пропозиція грошей - зростає процентна ставка - інвестиційний попит скорочується - зменшуються темпи інфляції); політика дешевих грошей (застосовується в умовах безробіття і загальнооекономічного спаду - знижується резервна ставка Нацбанку для комерційних структур - зростає пропозиція грошей - знижується процентна ставка та зростає інвестиційний попит - зростає реальний ВВП (ЧНП)).

Державне регулювання зайнятості є різноплановим за своїми наслідками процесом. Його об'єктом є людина, яка завжди і безпосередньо перебуває в ролі суб'єкта всього спектра суспільних відносин. Тому цільові орієнтири механізму регулювання зайнятості повинні виходити з багатьох засад, основні з яких економічна доцільність досягнення певного рівня зайнятості та вибору відповідних регулюючих заходів, достатня і стабільна ефективність розподілу ресурсів праці, утвердження гуманістичних і демократичних рис суспільства. Також потрібно знати механізм державного регулювання зайнятості та які складові він має.

Державне регулювання не обмежується лише сферою економіки, здійсненням економічної політики, але включає також і соціальну політику. *Соціальна політика - комплекс суспільно-економічних заходів держави, підприємств, організацій, спрямованих на послаблення нерівності в розподілі доходів та майна, на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень тощо. основною формою реалізації соціальної політики є соціальний захист, що вимагає дотримання певних принципів, насамперед принципу соціальної справедливості, який тісно пов'язаний з мірою розподілу доходів.* Необхідно знати за якими трьома основними напрямками відбувається реалізація принципу соціальної справедливості.

Ще одним питанням теми є реалізація принципу соціальної справедливості, як держава цей принцип забезпечує. Також, потрібно знати якими органами здійснюється регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні та яка основна мета цієї системи.

Основні поняття: державне регулювання економіки, економічна політика держави, державний сектор економіки, субсидія, ліцензування, адміністративні заходи державної влади, бюджет, податки, бюджетно-податкова політика, грошово-кредитна політика, антиінфляційна політика, антикризове регулювання держави, соціальна політика, соціальний захист населення.

Питання до самостійного вивчення

1. Основні моделі державного регулювання ринкової економіки (неокласична, неокейнсіанська, монетаристська) та їх еволюція.
2. Характерні риси змішаної системи управління.
3. Види систем макроекономічного регулювання.
4. Національні особливості державного регулювання економіки
5. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 9, 11, 17, 21, 34.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

В чому полягає державне регулювання економіки України.

Завдання 2.

Охарактеризуйте соціальний захист як одну з основних функцій держави.

Перелік питань для самоконтролю

1. Що таке державне регулювання економіки?
2. Чим зумовлена необхідність ДРЕ?
3. Які головні економічні функції держави у ринковій економіці?
4. Яка основна мета ДРЕ?
5. Яке основне джерело доходів держави?
6. Яка класифікація методів ДРЕ?
7. Що таке державний сектор економіки? В чому його призначення?
8. Яке визначення соціальної політики?
9. Яка мета принципу соціальної справедливості?
10. З чим пов'язане фінансово-кредитне регулювання?

IV. Закономірності розвитку світового господарства (світова економіка)

Тема 18. Світове господарство і міжнародні економічні відносини

При вивченні даної теми варто розглянути *міжнародний поділ праці (МПП)* як спеціалізацію країн на виробництві певних видів товарів відповідно до їхніх природно-кліматичних, історичних та економічних умов. **Інтернаціоналізація економіки-формування, розвиток та поглиблення економічних взаємозв'язків між країнами завдяки відкритості національних економік.** Процес інтернаціоналізації обумовлений розвитком та поглибленням міжнародного поділу праці: простий обмін товарами перетворився у стійкі міжнародні торговельні відносини, які переростали в інтернаціональне переміщення капіталу і створення нових виробництв, що привело до тісної виробничої та науково-технічної кооперації. Розвиток інтернаціоналізації господарських зв'язків знаходить вираз не тільки у поглибленні міжнародного поділу праці, а й

у розширенні та розвитку форм міжнародних економічних відносин: активно розвивається торгівля послугами, науково-технічною інформацією, торгівля ліцензіями (право на користування науково-технічними винаходами, технологіями), розширюється сфера надання фінансових послуг, зростають коопераційні зв'язки у виробничій та науково-технічній сфері.

Наступною важливою проблемою є *світове господарство* як внутрішньо суперечлива єдність національних економік, пов'язаних міжнародним поділом праці, торговельно-виробничими, фінансовими та науково-технічними зв'язками. Важливо зупинитись на ознаках світового господарства: сфері міжнародного обміну товарами; сфері міжнародного руху чинників виробництва; міжнародних формах виробництва на підприємствах, які розміщені в різних країнах, тобто діяльність ТНК і МНК; відносно самостійній міжнародній фінансовій сфері; єдності ринкового саморегулювання і систем національних, міждержавних, недержавних і наднаціональних механізмів регулювання. Розгляньте фактори світового господарства: розгортання науково-технічної революції, що вимагає об'єднання зусиль для використання сучасних досягнень науки і техніки; прагнення народів до мирного співіснування в умовах загрози ядерної війни, необхідність об'єднувати зусилля при вирішенні глобальних проблем. Виокремити компоненти структури світового господарства.

Дослідіть економічні відносини в системі світового господарства. Потрібно також вміти характеризувати форми міжнародних економічних відносин. Проаналізуйте форми міжнародних економічних відносин: світову торгівлю, міжнародні валютно-фінансові відносини, науково-технічне співробітництво, міграцію робочої сили, міжнародний рух капіталів.

Наступним в дослідженні є *міжнародна економічна інтеграція (МЕІ)* як процес зближення та взаємопроникнення національних господарств групи країн, спрямований на створення єдиного господарського механізму. Дослідіть форми МЕІ: торговельну інтеграцію (створення зон вільної торгівлі) країн-учасниць; валютно-фінансова інтеграція (зняття обмежень на переміщення капіталів всередині угруповання, єдина валютна політика тощо); - створення єдиного економічного простору (усунення нетарифних бар'єрів у взаємній торгівлі).

Всесвітній ринок товарів та послуг – сфера торгових відносин між різними країнами, що базується на міжнародному поділі праці. У сучасних умовах на світовому ринку все більше торгують продукцією машинобудування, електронної промисловості, технологіями, послугами, патентами, ліцензіями. Сучасний світовий ринок стає все більше регульованим. Його регулювання здійснюється СОТ, МВФ, МБРР, ТНК та регіональними спеціалізованими організаціями такими, як ОПЕК, Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Асоціація держав Південно-Східної Азії та інші.

Світова (міжнародна) валютна система - це форма організації міжнародних валютних відносин, що обумовлюється розвитком міжнародної економіки як цілісної системи і закріплюється міждержавними угодами. Елементи світової валютної системи: система валют і валютних цінностей; механізм валютних паритетів та курсів; умови взаємної конвертованості валют;

обсяги валютних обмежень; форми міжнародних розрахунків; режим міжнародних валютних ринків та ринків золота; міждержавні валютно-кредитні організації та відповідні системи норм та регламентацій у сфері міжнародних розрахунків. Функції валютної системи: сприяння розвитку товарообмінних операцій; встановлення правил та механізмів для забезпечення співвідношень між національними грошовими відносинами; здійснення платежів для покриття угод; забезпечення стійкої одиниці вартості і стандарту відкладених платежів.

Міжнародна міграція робочої сили (ММРС) - переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу з метою пошуку роботи, нових сфер застосування своїх здібностей, кращих умов життя. Причини ММРС: національні відмінності в рівнях ЗП; міжнародні відмінності у вартості життя; нерівномірність інвестиційних процесів у різних країнах; відмінності в рівнях безробіття між країнами; суттєві відмінності рівнів життя населення різних країн; потреба у використанні іноземної робочої сили національними державами тощо. Форми ММРС: безповоротна; тимчасова; сезонна; маятникова.

Обставини, що обумовлюють необхідність інтеграції України у світову економіку: низький технічний рівень виробництва; нераціональна структура виробництва; обмеженість сировинних ресурсів; антиекологічний стан економіки; неефективна структура зовнішньоекономічного обороту. Шляхами інтеграції є: забезпечення вітчизняного експорту; розвиток прямого виробничого співробітництва між підприємствами України та інших країн; залучення в Україну іноземного капіталу і, насамперед, у формі прямих інвестицій у підприємства, що виробляють сучасну продукцію та послуги; розвиток науково-технічного співробітництва (спільні наукові дослідження, обмін патентами, науково технічною інформацією тощо); участь України у міжнародних фінансово кредитних, науково-технічних, господарських та інших організаціях і закладах. В основу функціонування механізму зовнішньоекономічної діяльності повинні бути покладені принципи демократизації, демонополізації та деідеологізації зовнішньоекономічних зв'язків, які передбачають максимальне скорочення адміністративних обмежень на експорт та імпорт, підвищення ролі митного і валютного регулювання міжнародних господарських зв'язків, надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності широкої самостійності згідно з міжнародною практикою.

При вивченні теми слід з'ясувати суть поняття глобалізація. Важливо визначити фактори та рівні глобалізації, а також загальну характеристику процесу глобалізації. *Глобальна економіка – якісно новий стан економіки, який поступово перетворюється в цілісний глобальний організм.* Процес глобалізації розвивається під впливом сукупності техніко-технологічних, соціально-економічних, політичних та морально-етичних факторів. Слід зауважити, що глобалізація є складною ієрархічною системою, яка розгортається на різних рівнях.

Слід приділити увагу сучасним проблемам людства та їх класифікації. За походженням, характером і способом розв'язання глобальні проблеми класифікуються на декілька видів. До найбільш складних глобальних проблем належить проблема соціально-економічного відставання країн, що

розвиваються. Виокремити проблеми у сфері взаємодії природи і суспільства, проблеми у сфері суспільних взаємовідносин та проблеми розвитку людини і забезпечення її майбутнього. Глобальні проблеми досить різноманітні за своїм змістом, їх розвиток має суперечливий та багатовимірний характер. Водночас вони мають цілий ряд загальних специфічних рис, що виділяє їх на фоні інших проблем світової економіки. Слід звернути увагу на необхідність форми міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних проблем людства.

Основні поняття: світове господарство, міжнародний поділ праці, міжнародна економічна інтеграція, інтернаціоналізація, світова торгівля, світовий ринок, експорт, імпорт, національна валютна система, курс валюти, конвертованість валюти, глобалізація, глобальна економіка, глобальні проблеми, світовий рівень глобалізації, рівень глобалізації окремої країни, галузевий рівень глобалізації, рівень глобалізації окремих компаній, економічна безпека.

Питання до самостійного вивчення

1. Світове господарство як зростаюча суперечлива цілісність.
2. Інтернаціоналізація господарського життя – передумова розвитку міжнародної економічної інтеграції.
3. Наслідки глобалізації світової економіки.

Рекомендовані джерела:

Основні: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Додаткові: 9, 12, 17, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 32.

Інтернет-ресурси: 38-51.

Перелік індивідуальних завдань

Завдання 1.

Розкрийте особливості розвитку інтеграційних процесів у різних регіонах світу.

Завдання 2.

Поясніть теорії міжнародної торгівлі: абсолютних переваг А. Сміта, відносних переваг Д. Рікардо, модель Хекшера-Оліна, парадокс В. Леонтьєва, конкурентних переваг країни М. Портера.

Завдання 3.

Проаналізуйте роль транснаціональних корпорацій в інтернаціоналізації суспільного виробництва.

Завдання 4.

Охарактеризуйте паливно-енергетичну та сировинну проблеми.

Завдання 5.

Охарактеризуйте демографічні проблеми світу і шляхи їх вирішення.

Завдання 6.

Розкрийте проблему і шляхи вирішення зон зuboжіння, голоду і хвороб у світі.

Завдання 7.

Охарактеризуйте масштаб загрози і шляхи вирішення екологічних проблем.

Завдання 8.

Охарактеризуйте проблеми роззброєння та демілітаризації економіки країни.

Перелік питань для самоконтролю

1. Чим обумовлений процес інтернаціоналізації?
2. Які передумови виникнення світового господарства?
3. Яка міжнародної економічної інтеграції?
4. Які форми міжнародних економічних відносин?
5. Які елементи входять до світової валютної системи?
6. Які етапи розвитку світової валютної системи?
7. Які є форми міжнародної міграції робочої сили?
8. Які обставини, що обумовлюють необхідність інтеграції України у світове господарство?
9. Яке визначення світового господарства?
10. Які сучасні тенденції міжнародної міграції робочої сили?
11. Коли в науковий обіг увійшло поняття «глобалізація»?
12. Які глобальні проблеми у сучасному світі ви знаєте?
13. Які наслідки загострення глобальних проблем?
14. Чим глобальна економіка відрізняється від світової?
15. Які рівні глобалізації економіки?
16. Які визначальні риси глобальних проблем?
17. У чому полягають суть глобальної екологічної кризи?
18. Яка головна причина загострення глобальних проблем з погляду технологічного способу виробництва?
19. Які форми міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних проблем?
20. Які основні передумови вирішення глобальних проблем?

IV. ПЕРЕЛІК ФОРМ КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНКА ЇХ У БАЛАХ (КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ)

Оцінювання знань здобувачів вищої освіти з освітнього компонента «Економічна теорія» здійснюється на основі поточного та підсумкового контролю знань.

Поточна навчальна робота включає 180 годин / 6 кредитів.

З них: лекцій – 30 год., практичних – 30 год., самостійної роботи студентів 120 год.

За практичні заняття здобувач може отримати 77 балів.

На практичному занятті оцінюються:

- опрацювання теоретичних джерел з тем, підготовка до практичного заняття;
- відповідь на практичних заняттях;
- участь у дискусії, доповнення;
- підготовка словника;
- комп'ютерне тестування: виконання тестових завдань для самоконтролю та тестових завдань відкритого типу для самоконтролю в системі MOODLE;
- логічність, повнота і правильність розрахунків при розв'язуванні задач практичного заняття;
- робота в малих групах;
- розробка та проведення на практичному занятті квест-гри.

Крім того, здобувачі самостійно виконують індивідуальне завдання, за яке можуть отримати 23 бали, що передбачає:

- навчання на курсах на платформі Prometheus або на інших сервісах за тематикою з освітнього компоненту «Економічна теорія»;
- участь у наукових заходах (публікація тез та участь у наукових конференціях, публікація наукових статей, участь у конкурсах та написання наукових робіт за тематикою освітнього компонента «Економічна теорія»).

Перелік умовних позначень форм контролю та оцінка їх у балах:

В – відповідь на практичних заняттях – 1 бал.

УДД – участь у дискусії, доповнення – 0,5 бала.

С – словник – 1 бал.

КТ – комп'ютерне тестування – 2 бали.

РЗ – розв'язування задач – 1 бал.

РМГ – робота в малих групах – 0,5 бала.

К – квест-гра – 4 бали.

ІЗ – індивідуальне завдання – 23 балів (курси на платформі Prometheus або на інших сервісах – 7 балів; участь у наукових заходах – 16 балів).

Загальна сума за поточну навчальну роботу (аудиторну та самостійну) за семестр – 100 балів.

До екзамену допускаються всі здобувачі, які набрали за результатами поточної роботи протягом семестру 60 балів.

Результат підсумкового контролю (екзамен) з освітнього компонента для здобувачів очної форми навчання визначається як середньоарифметична сума балів поточної роботи та екзамену.

Кращим здобувачам, які повністю виконали програму з освітнього компонента, виявили активність в науково-дослідній роботі за відповідною тематикою, стали призерами студентських олімпіад, виступали на конференціях та за результатами поточної роботи набрали 90 і більше балів, науково-педагогічний працівник має право виставити результат екзамену без опитування (при усному екзамені) чи виконання екзаменаційного завдання (при письмовому екзамені).

V. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Основні:

1. *Економічна теорія : підручник / за ред. В. А. Предборського. Київ: Кондор, 2022. 492 с.*
2. *Економічна теорія : підручник / В. П. Якобчук, Є. І. Ходаківський, В. А. Довженко, О. В. Захаріна, О. В. Іванюк, І. В. Кравець, І. Л. Литвинчук, Л. І. Симоненко, С. В. Тищенко, Н. С. Пугачова; за заг. ред. В. П. Якобчук. Київ: Ліра-К, 2022. 450 с.*
3. *Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. / за заг. ред. В. М. Семененка, Д. І. Коваленка. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 428 с.*
4. *Економічна теорія: навчальний посібник. Укл: М. І. Колосінська, С. І. Белей, С. В. Бойда. Чернівці: Чернівець. нац. унів-т., 2021. 200 с.*
5. *Мельник Л. Ю., Макаренко П. М. Економічна теорія - політекономічний контекст : навч. посіб. Київ: Кондор, 2022. 524 с.*
6. *Політична економія: навч. посіб. / за ред. Г. І. Башнянина і Є. С. Шевчука. 4-те вид., перероб. і випр. Львів: Магнолія 2006, 2023. 280 с.*

Додаткові:

7. Цивільний кодекс України від 16.01. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356. Редакція від 03.09.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
8. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. №2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст.64. Редакція від 16.05.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>
9. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377. Редакція від 03.09.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
10. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст.472. Редакція від 01.01.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>
11. Про ціни і ціноутворення: Закон України. від 21. 06. 2012 р. № 5007-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 19-20. Ст. 190. Редакція від 01.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text>
12. Білик В. В., Осіпова Л. В. Методичні засади зовнішньоекономічних зв'язків України та ЄС: аспекти зовнішньої торгівлі. *Innovation and Sustainability*. № 1. 2023. С. 222 - 229. URL: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/166>
13. Зайцев Ю. К. *Політична економія постіндустріального суспільства Економічна теорія*. 2019. №1. С. 20-42. DOI : <https://doi.org/10.15407/etet2019.01.020>
14. Кизим М. О., Дороніна М. С. Економічна наука в Україні: виклики, проблеми, шляхи вирішення. *Проблеми економіки*. 2019. №3. С. 156 – 163.

15. Квілінський О. С., Трушкіна Н. В., Ринкевич Н. С. Концептуальні підходи до визначення терміну «інформаційна економіка». *Проблеми економіки*. 2019. №3. С. 147 – 155.
16. Коломієць В. М. Методологічне обґрунтування досліджень з розвитку людського капіталу в контексті інституціональної теорії. *Проблеми економіки*. 2019. №1. С. 128 – 133.
17. Кокареєв І. В. Основи економічної теорії: навч. посібник / І. В. Кокареєв. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 100 с.
18. Мазаракі А. А., Лагутін В. Д. Перспективи методологічних змін в економічній теорії ХХІ століття. *Економічна теорія*. 2020. №1. С. 5-18. DOI : <https://doi.org/10.15407/etet2020.01.005>
19. Магас В. М. Підприємництво та конкуренція – основні чинники розкриття економічного потенціалу суспільства. *Економічна теорія*. 2019. №2. С. 44-56. DOI : <https://doi.org/10.15407/etet2019.02.044>
20. Мандибуря В. О. Політекономія відчуження та експлуатації праці: ретроспекція підходів та сучасні проблеми. *Економічна теорія*. 2019. №3. С. 5-28. DOI : <https://doi.org/10.15407/etet2019.03.005>
21. Макроекономіка : навч. посіб. / за ред. проф. С. І. Архієреєва. Х : Видавництво Іванченка І. С., 2019. 216 с.
22. Осіпова Л. В. Загострення проблем ринку праці в умовах глобалізації. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 1. С. 104-110.
23. Осіпова Л. В., Кравчик Ю. В. Міграція робочої сил з України до ЕС на прикладі Польщі: ключові тенденції та проблемні аспекти в контексті євроінтеграції. Україна, *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 5. Т.1. С. 18-23. DOI:[https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5\(1\)-3](https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2021-298-5(1)-3)
24. Осіпова Л. В. Динаміка експорту України в умовах повномасштабної війни: проблеми та можливі шляхи їх усунення в контексті євроінтеграції. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6. Том 2. С. 50-55. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?cat=73>
25. Осіпова Л. В., Хаєцька О. П. Міжнародна міграція робочої сили в умовах глобального розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/355>
26. Осіпова Л. В. Вплив глобалізації на сучасні економічні моделі: нові виклики та можливості. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-78>
27. Осіпова Л. В. Теоретичні аспекти процесу узгодження економічних інтересів в господарських системах. *Економічний простір*. 2025. № 198. С. 209-214. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.198.209-214>
28. Осіпова Л. Передумови, сутність і наслідки глобалізації. *Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи*: збірник матеріалів II-ї науково-практичної конференції за міжнародною участю, 25 лютого 2025. / за наук. ред. О. В. Чепелюк, В. Д. Філіппової, В. М. Демченка. Хмельницький: ХНТУ, 2025. Том 2. С. 101-105. URL:<https://doi.org/10.5281/zenodo.15041563>

29. Осіпова Л., Баюра О. Девальвація гривні та інфляційні процеси в Україні в сучасних умовах. *Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові читання*: зб. матеріалів III Всеукраїнської наук.-практ.-конф., м. Харків. 24-25 жовтня 2024 року. Харків : НТУ ХПІ, 2024. С. 305-309 URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/3e82a60a-07ee-4d3e-a9ea-7e899b8b6a49/content>
30. Осіпова Л. В., Бевзюк Т. Міжнародна міграція у воєнний час та її вплив на економічні відносини. *Актуальні питання сучасної економіки*: матеріали XVI Всеукраїнської наукової конференції, 14 листопада 2024 р. Умань: УНУС, 2024. С. 256-258. URL: [zbirnik-ape-2024_1.pdf](#)
31. Осіпова Л., Черкаська Д. Вплив макроекономічної нестабільності на перспективи економічного зростання України: виклики та можливості. *International Scientific Conference Formation of a new economic area: methodology, theory, practices*: зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції. Klaipeda. Latvia. September 20–21, 2024. Klaipeda: Baltija Publishing, 2024. С. 39-43. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-471-9>
32. Осіпова Л. Глобалізація та регіоналізація: взаємодія, виклики та перспективи для сучасної світової економіки. *Економічний простір*. 2025. №202. С. 208-215. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.202.208-215>
33. Полуяктова О. В. Навчальний посібник «Економіка» (курс мікроекономіки). Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2019. 202 с.
34. Ревак І. О., Кіржецький Ю. І., Кіржецька М. С., Мельник С. І. Основи економічної теорії. Навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 191с.
35. Сірко А. В. Головні віхи у розвитку предмета економічної теорії. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2019. №1 (9). С. 42-58.
36. Тарасевич В. М. Актуальні виміри сучасної політичної економії. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2020. №1 (10). С. 107-111.
37. Шинкарук Л. В., Власенко Ю. Г., Геращенко В. О. Теорії хвильового розвитку і синергетики та інклюзивність економіки. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2019. №1 (9). С. 229-246.

Інтернет-ресурси:

38. Бібліотека для студентів. Електронні дані. URL : <http://www.ebooktime.net>
39. Бібліотека українських підручників. Електронні дані. URL : <http://www.libfree.com>
40. Бібліотека український підручників. Електронні дані. URL : <http://www.pidruchniki.ws>
41. Вільна енциклопедія. Електронні дані. URL : <http://www.uk.wikipedia.org>
42. Економічна бібліотека онлайн. Електронні дані. URL : <http://www.finance-library.com.ua>
43. Економічна онлайн-бібліотека. Електронні дані. URL : <http://www.ecolib.com.ua>

44. Економічна теорія. Електронні дані. URL : [http:// www.economic-theory.blogspot.com](http://www.economic-theory.blogspot.com)
45. Електронна бібліотека. Електронні дані. URL : <http://www.info-library.com.ua>
46. Освіта в Україні. Електронні дані. URL : [http:// www.osvita.ua](http://www.osvita.ua)
47. Онлайн бібліотека підручників. Електронні дані. URL : <http://www.studentam.net.ua>
48. Підручники онлайн. Електронні дані. URL : <http://www.bookz.com.ua>
49. Українська електронна бібліотека. Електронні дані. URL : <http://www.libr.org.ua>
50. Українські підручники онлайн. Електронні дані. URL : <http://www.buklib.net>
51. Web-ресурс науково-практичних конференцій. Електронні дані. URL : <http://www.confcontact.com>